DREAPTA CREDINȚĂ

în scrierile Sfinților Părinți

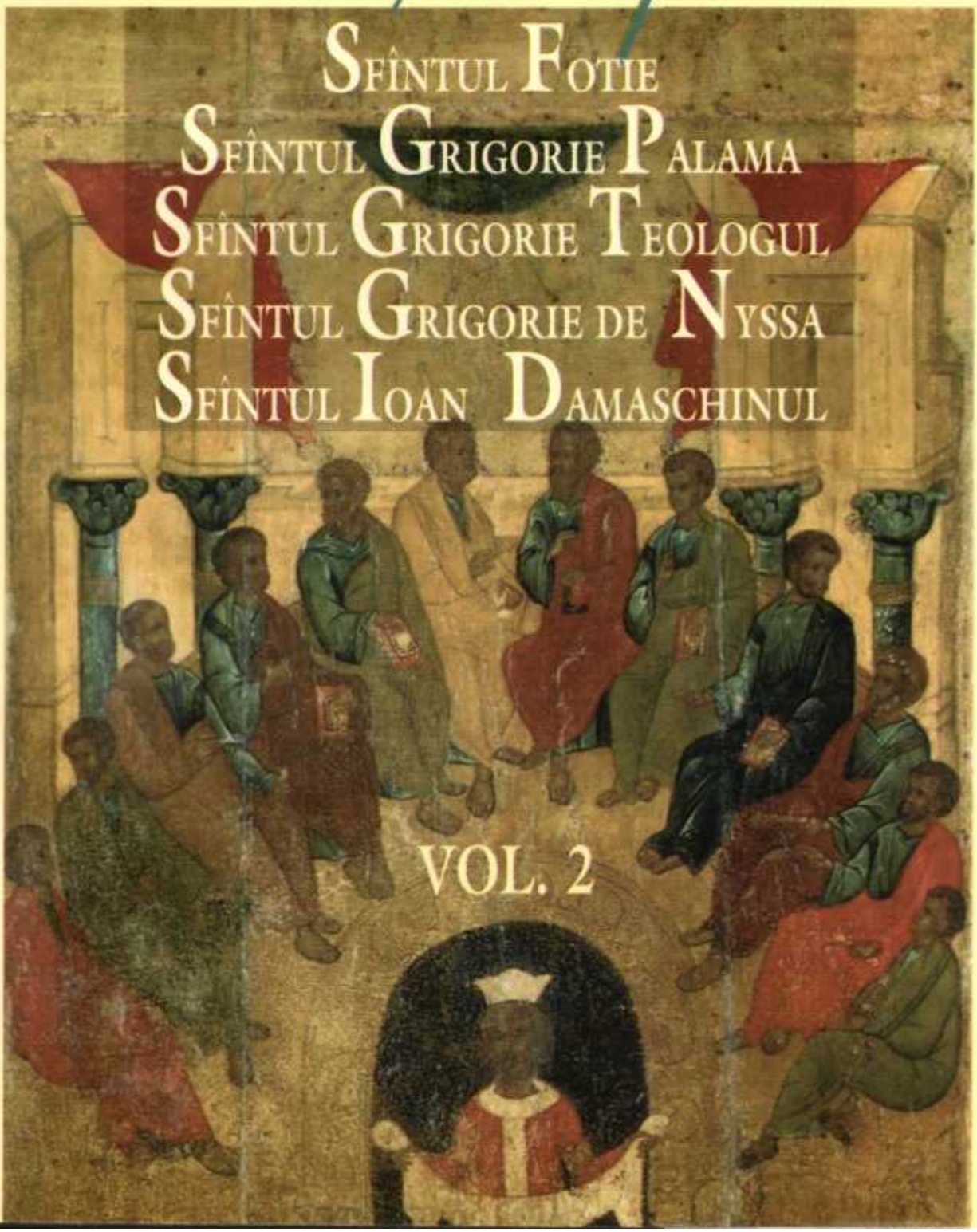

Sfântul Fotie
Sfântul Grigorie Palama
Sfântul Grigorie Teologul
Sfântul Grigorie de Nyssa
Sfântul Ioan Damaschinul

VOL. 2

Dreapta credinţă

în scrierile Sfinţilor Părinţi

SFÂNTUL FOTIE
SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
SFÂNTUL GRIGORIE TEOLOGUL
SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA
SFÂNTUL IOAN DAMASCHINUL

Vol. 2

Ediţie îngrijită de Florin Stuparu

Tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfinţitului Părinte Galaction,
Episcopul Alexandriei şi Teleormanului

editura Σοφία

Bucureşti

Redactor: Diana-Cristina Vlad

Coperta: Mona Velciov

© Editura Sophia pentru prezenta ediţie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TEODOR STUDITUL, st.

Dreapta credinţă în scrierile Sfinţilor Părinţi / Sf. Theodor Studitul, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Amfilohie; trad. din limba greacă veche de pr. Marcel Hancheş. - Bucureşti: Editura Sophia, 2006.

vol.

ISBN 978-973-7623-68-3.

Vol. 2 / Sfântul Fotie, Sfântul Grigorie Palama, Sfântul Grigorie Teologul, ...; ed. îngrijită de Florin Stuparu – 2009.

ISBN 978-973-136-119-2

I. Fotie cel Mare, st.
II. Grigorie Palamas, st.
III. Grigorie Teologul, st.
IV. Stuparu, Florin (ed.)

276

CUVÎNT ÎNAINTE

„Slavă Ţie, Dumnezeul nostru, slavă Ţie! Împărate ceresc – Mîngîietorule, Duhul Adevărului, Care pretutindeni eşti şi toate le plineşti, vistierul bunătăţilor şi dătătorule de viaţă – vino şi Te sălăşluieşte întru noi, şi ne curăţeşte pe noi de toată spurcăciunea şi mîntuieşte, Bunule, sufletele noastre!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pe noi!

Slavă Tatălui, şi Fiului şi Sfîntului Duh. Şi acum, şi pururea şi în vecii vecilor. Amin!"

Din ziua în care a fost zidit, omul s-a şi pornit să lupte împotriva Ziditorului şi Stăpînului său Dumnezeu, punîndu-se în slujba Potrivnicului (Satana), care i-a făgăduit o mincinoasă îndumnezeire grabnică, mai la îndemînă decît aceea căreia îi fusese hărăzit de către Făcătorul a toate, Care îl plăsmuise „după chip şi asemănare". Şi Dumnezeu zice, prin Sfîntul Prooroc Moisi: „după chipul şi asemănarea Noastră" (Facerea 1:26)[1], pentru a ne învăţa despre fiinţarea Dumnezeirii în Treimea Ipostasurilor. Ce a

[1] Vezi tîlcuirea acestui loc în cuprinsul cărţii. (*n. m.*)

Fiului şi Duhului, trei sînt Cele ce sînt închinate de noi. Unul este „Tată", Tatăl, şi fără de început, adică nepricinuit (căci nu este din cineva). Unul este „Fiu", Fiul, şi nu fără de început, adică nu nepricinuit (căci din Tatăl este; iar de vei lua şi vei socoti începutul de la vreme, este şi fără de început, pentru că Făcătorul vremilor nu este sub vreme). Unul este „Duh", Duhul Sfînt, Care iese din Tatăl, însă nu cu chip de fiime, ci de purcedere. Nici Tatăl depărtîndu-Se de nenaştere, pentru că a născut; nici Fiul de naştere, pentru că S-a născut din Cel nenăscut. Căci cum poate fi aceasta? Nici Duhul schimbîndu-Se sau în Tată sau în Fiu, pentru că S-a purces şi pentru că este Dumnezeu. Căci însuşirea este nemişcată, fiindcă altfel cum va rămîne însuşire, dacă se va mişca şi se va muta în alta? Căci, de ar fi Fiu Tatăl, nu ar fi Tată cu adevărat, pentru că unul este cu adevărat Tată. Şi, de ar fi Tată Fiul, nu ar fi cu adevărat Fiu, pentru că unul este cu adevărat Fiu. Şi unul este Duhul Sfînt.

Însă trebuie a şti că pe Tatăl nu-L zicem „din" cineva, ci Îl zicem pe El „Tată al Fiului". Iar pe Fiul nu-L zicem „pricină" şi nici „Tată", ci Îl zicem şi „din Tatăl", şi „Fiu al Tatălui". Iar pe Duhul cel Sfînt Îl zicem şi „din Tatăl", şi „Duh al Tatălui" Îl numim. Iar „din Fiul" nu-L zicem pe Duhul, ci „Duh al Fiului" Îl numim. „Căci, dacă cineva Duhul lui Hristos nu are (zice dumnezeiescul apostol), acesta nu este al Lui" (Romani 8:9). Şi mărturisim că prin Fiul S-a arătat şi Se dă nouă, căci zice: „A suflat şi a zis ucenicilor: Luaţi Duh Sfînt!" (Ioan 20:22). Căci din soare este raza şi strălucirea, fiindcă el este izvorul razei şi al strălucirii, dar prin rază se dă nouă strălucirea şi aceasta este ceea ce ne luminează şi se împărtăşeşte de noi. Iar pe Fiul nici „al Duhului" nu-L zicem, nici „din Duhul".

ANEXA 1

Vladimir Guette: Despre Filioque[1]

A doua erezie a papalităţii sau dogma sa în privinţa Treimii.

Această erezie este legată de dogma Sfintei Treimi. Nimeni nu grăieşte împotrivă că în Biserica Romană s-au adăugat în *Simbolul* de la Niceea – după zicerea: „Care din Tatăl purcede" – aceasta: „şi de la Fiul" [*Filioque*]. Aceste cuvinte cuprind o erezie vădită, adică o dogmă potrivnică aceleia care a fost primită de la începutul Bisericii? Este adevărat că dogma Romană este o greşeală nimicitoare a dogmei Treimii? Dacă este aşa, această greşeală va forma o erezie de care papalitatea va fi întîi de toate răspunzătoare. Noi recunoaştem că adăugirea în *Simbol* s-a făcut mai

[1] Acest text a fost luat din *Papalitatea eretică, expunere a ereziilor, erorilor şi inovaţiilor Bisericii Romane, de la despărţirea sa de Biserica Sobornicească, în veacul al IX-lea,* de Wladimir Guettée, doctor în teologia Bisericii Ortodoxe a Rusiei, Ed. Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001 (*n. ed.*).

întîi în Spania, în veacul al VII-lea; că Biserica Franţei a lucrat la răspîndirea ei, în veacul al VIII-lea; că papa Leon al III-lea se împotrivi adăugirii. Dar nu este mai puţin adevărat că, aproape după un veac, papalitatea primi această adăugire şi pilda sa o consfinţi pentru întregul Apus.

Acestea sînt fapte istorice asupra cărora noi n-avem să ne întindem, căci împotriva lor nu vorbeşte nici un teolog serios. Argumentul de căpetenie de care s-au folosit pentru a îndreptăţi adaosul făcut în *Simbol* este că cuvântul *„Filioque"* nu arată decît vechea credinţă şi că în toate timpurile Bisericile locale s-au bucurat de dreptul de a adăuga la *Simbol*. *Simbolul* primar – zic teologii Latini, şi mai ales P. Perrone – a primit adăugiri în diverse Biserici, fără ca pentru aceasta să se fi rupt unitatea între aceste Biserici. Biserica Romană [zic Latinii] a putut aşadar să adauge în *Simbolul* de la Niceea *Filioque*, fără ca Grecii [Ortodocşii] să aibă pricină de a sta împotrivă. Această judecată este mincinoasă din toate punctele de vedere. Mai întîi că nu a fost un *Simbol* originar cu o formă primită de obşte. Fiecare Biserică de sine stătătoare îşi avea *Simbolul* său; în toate simbolurile sînt arătate aceleaşi crezuri de căpetenie ale Creştinismului; iar deosebirile dintre ele în vorbe nu strică nicicum temeiul credinţei, care era acelaşi în toate Bisericile. Aşadar este mincinos a zice că un simbol originar primit de obşte [catolic] a fost schimbat în nişte locuri de mai puţină însemnătate în unele Biserici locale. Chiar dacă acest fapt ar fi adevărat, adăugirea lui *Filioque* nu ar fi mai puţin nelegiuită, pentru două cuvinte: mai întîi, el s-a făcut împotriva unei opriri a Sinodului Ecumenic de la Efes, care a hotărît să nu adauge nimeni nimic în *Simbolul* care se primise în timpul său; mai mult, pentru că această adăugire cuprinde o mare greşeală.

Fără îndoială, atunci cînd o erezie nouă ar cere o nouă încredinţare a credinţei Bisericii, un sobor a toată lumea ar avea dreptul de a adăuga în *Simbol* cuvintele trebuitoare mărturisirii încredinţate şi limpezi a vechii credinţe. Dar nu este astfel împrejurarea adăugirii cuvântului *Filioque* adus în simbol de o Biserică locală, aceea a Spaniei, care nu avea pentru aceasta nici o putere. Dacă Biserica Franţei a mărturisit în urmă aceeaşi adăugire şi dacă, în sfîrşit, Roma încuviinţă a-l primi după mai bine de un veac de îndoială şi trase în greşeală restul Bisericilor apusene, toate acestea nu alcătuiesc glasul Bisericii universale, recunoscînd credinţa sa de început. Adăugirea, fiind numai şi numai apuseană, este chiar prin aceea nelegiuită şi constituie o violare vădită a unei legi ieşite chiar de la autoritatea Bisericii prin organul soborului a toată lumea de la Efes. Adăugirea cuvântului *Filioque* în *Simbol* este cu atît mai nelegiuită cu cît el cuprinde o greşeală nimicitoare a dogmei Treimii, dogmă care alcătuieşte temelia Creştinismului.

De cînd au primit adaosul în Apus, s-au străduit a dovedi că credinţa arătată printr-însul este credinţa primelor veacuri şi a întregii Biserici de început. S-au sprijinit pe multe scrieri, pe care avură grija de a le tîlcui într-un înţeles favorabil tezei pe care voiau să o susţină. Aceste scrieri pot fi aşezate în trei categorii: cele dintîi sînt cu totul născocite, cele de al doilea sînt esenţial alterate, cele de al treilea sînt rău tălmăcite.

Un învăţat teolog, Zoernicaw, şi-a consacrat viaţa cercetării tuturor scrierilor legate de această pricină. Urmarea cercetărilor sale a fost că Biserica de Răsărit are dreptate, că Bisericile apusene nu se puteau pune mai presus de tradiţia cea veche. Această încheiere duse la o alta: la a adevărului

Bisericii de Răsărit, în care intră [şi el], după ce s-a lepădat de greşelile Protestantismului. Desigur nu ne vom apuca să refacem lucrarea lui Zoernicaw. Dar este de trebuinţă, pentru a încredinţa papalitatea de erezia în privinţa dogmei Treimii, de a vedea care a fost credinţa cea veche şi care este aceea pe care o susţine ea astăzi. Pentru a înţelege bine scrierile Părinţilor, de care s-a abuzat înspăimîntător asupra acestei chestiuni, trebuie mai întîi să arătăm credinţa de obşe privitoare la Treime, după cele mai vechi monumente de credinţă ale Bisericii. Iat-o:

În *unicul* Dumnezeu sînt trei *Persoane* şi o singură fiinţă. Cele trei Persoane au aşadar ceva *de obște* şi ceva *deosebit*. Ceea ce este *de obște* este fiinţial; ceea ce este *deosebit* e *personal*. Atributul *personal* şi *distinctiv* al Tatălui este că El e *tată* sau *principiu*; atributul *personal* şi *distinctiv* al Fiului este că El e *fiu* sau *născut*; atributul *personal* şi *distinctiv* al Sfîntului Duh este că El *purcede* sau *iese*. Din Cine purcede El? Sfîntul Ioan, în *Evanghelia* sa, zice arătat că El *purcede din Tatăl* (Ioan 15:26). El nu ar putea într-adevăr să purceadă *din Fiul*, fără că Fiul să fie *principiu* ca şi Tatăl. Dacă Fiul ar fi *principiu* într-o măsură oarecare, El ar fi părtaş la atributul *personal* şi *distinctiv* al Tatălui; persoana Sa s-ar asemui cu a Tatălui, şi dogma treimică nu ar mai fi, pentru că ea nu este decît dacă fiecare atribut personal rămîne deosebit şi necomunicabil.

Toate scrierile Părinţilor aduse de teologii Latini şi de care ei abuzează nu se pot lega decît la ceea ce este fiinţial în Treime. Minciuna judecăţii lor stă în aceea că ei le leagă, cu ajutorul sofismelor subţiri şi adesea neînţelese, la ceea ce este *personal*, fără a voi să se încredinţeze că, făcînd astfel, ei zic că toţi Părinţii fie n-au primit dogma întemeietoare a

Creştinismului, fie au fost atît de lipsiţi de minte, încît au mărturisit un adevăr pe care de fapt îl nimiceau prin judecăţile lor. Printre Părinţii Latini, acela de care s-a abuzat mai mult – şi care, trebuie să o recunoaştem, dă scrierile cele mai încredinţate pentru a întări dogma romană – este Fericitul Augustin, episcopul Hyponnei. În tratatele sale asupra Sfîntului Ioan şi în tratatul despre Treime, el pare aşa de încredinţat de purcederea din Tatăl şi *din Fiul*, încît cineva l-ar lua drept un apărător nou al acestei greşeli. Cu toate acestea, într-însele nu este nimic de felul acesta, şi însuşi Fericitul Augustin este cel care ne-o dovedeşte într-o frază pe care apărătorii greşelii romane s-au păzit cu totul de a o cita. După ce s-a întins foarte mult în privinţa legăturilor *fiinţiale* care sînt între Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh, doctul scriitor zice aşa, la sfîrşitul tratatului său despre Treime (§ 47): „Sfîntul Duh purcede din Tatăl *principialmente* (ca din principiul Său); El purcede şi dintr-Unul şi dintr-Altul [din Tatăl şi din Fiul] *comunamente* (*nota traducătorului*: adică socotit după relaţiile fiinţiale). Dacă El ar purcede din Fiul *principialmente*, L-am zice că este Fiul Tatălui şi al Fiului, pentru că Amîndoi L-ar fi născut, *ceea ce este cu totul împotriva bunului simţ*. Aşadar Sfîntul Duh nu S-a născut dintr-Amîndoi, ci El purcede dintr-Amîndoi, fiind Duhul Amîndurora."

Citindu-l cineva pe Sfinţitul Augustin, după ce a judecat această zicere, înţelege foarte lămurit că cuvîntul *a purcede* este luat de el în două înţelesuri: *a-şi avea originea din* şi *a ieşi din*. În primul înţeles, este împotriva *bunului simţ* a zice că Sfîntul Duh *purcede din Fiul*; în al doilea înţeles, Sfîntul Duh *vine din Tatăl în Fiul*, Care-L trimite în această lume, Îl dă lumii. Sfinţitul Augustin întăreşte aceste două dogme: că *principialmente* (ca din principiul Său), Sfîntul Duh nu pur-

cede decît din Tatăl; că Fiul nu-L are [pe Sfîntul Duh] decît din Tatăl. Astfel, el grăieşte arătat împotriva dogmei romane că Sfîntul Duh purcede din Tatăl *şi* din Fiul ca dintr-un principiu unic; sau *prin Fiul*, ca mijloc prin care El ar fi lucrat. Asemuind cineva şi apropiind deosebitele scrieri ale Sfinţitului Augustin legate de aceeaşi pricină, vede fără nici o greutate că nu s-a putut face dintr-însul un părtinitor al greşelii ascunse sub *Filioque* decît tălmăcind într-un înţeles greşit un cuvînt pe care el îl înţelegea într-un înţeles ortodox.

La Părinţi, este o îndoită zicere pentru a arăta legăturile Sfîntului Duh cu Tatăl şi cu Fiul. Părinţii Greci nu se servesc decît de ziceri potrivite cu cele ale *Evangheliei* (*ecporevesthai, ecporevsis, ecporevma*), pentru a arăta purcederea din Tatăl ca *Principiu al Duhului*. Ei întrebuinţează alte cuvinte care nu au decît înţelesul de comunicare pentru a însemna acţiunea Fiului trimiţînd pe Duhul, pe Care-L avea de la Tatăl. Vom dovedi aceasta în cursul acestei lucrări. Tot aşa este şi la Părinţii Latini, care se servesc de cuvintele *fons, spiratio* sau altele la fel pentru a zice că Sfîntul Duh *vine prin Fiul*; dar care păstrează cuvîntul *processio* pentru a exprima actul veşnic prin care Duhul purcede din Tatăl ca din principiul Său. Vom dovedi de asemenea şi aceasta. Toată măiestria teologilor Latini stă în aceea că ei tîlcuiesc în înţelesul de *purcedere veşnică* toate cuvintele întrebuinţate de Părinţi pentru a arăta fie legătura *veşnică* şi fiinţială care există între Fiul şi Sfîntul Duh, fie trimiterea ori misiunea Sfîntului Duh prin Fiul. Prin mijlocirea acestei procedări, ei au putut revendica tradiţia catolică [sobornicească], aceea care-i osîndeşte în chip arătat.

După aceste consideraţii generale, vom intra în cercetarea mai încredinţată a dogmei Părinţilor Bisericii, spre a

vedea care a fost credinţa de început, cu care vom asemui în urmă dogma romană. Mai înainte de a cita scrierile în care Părinţii au învăţat – fie ca ecouri ale credinţei din timpul lor, fie ca teologi – va fi bine să facem cunoscut înţelesul pe care ei l-au dat textelor *Scripturii* citate de Apuseni în sprijinul părerii lor. În acest chip, vom tîlcui *Scriptura* după regula catolică [sobornicească], şi tîlcuirile Bisericii ne vor învăţa adevărata lor dogmă.

Scriptura cuprinde această zicere: „Iar cînd va veni Mîngîietorul – pe Care Eu Îl voi trimite de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care din Tatăl purcede –, Acela va mărturisi pentru Mine" (Ioan 15:26). Este oare adevărat că această zicere: „Care din Tatăl purcede", arată *purcederea veşnică* a Duhului Sfînt, iar nu trimiterea Sa *în timp*? Dacă ar arăta trimiterea Sa *în timp*, ar trebui să primim că Mîntuitorul a arătat acelaşi înţeles prin cuvintele: „Care purcede" şi „Eu vă voi trimite". Dar este de ajuns a băga de seamă cineva că lucrarea de a purcede este arătată printr-un verb *în prezent* ca o lucrare *care este*; iar a doua este arătată printr-un verb *în viitor*, ca o lucrare *care încă nu este*, pentru ca acela să se încredinţeze că Iisus Hristos a avut în vedere două lucrări deosebite: cea dintîi avîndu-L pe Tatăl ca principiu, a doua prin care El Însuşi este *lucrător din partea Tatălui*. Purcederea veşnică din Tatăl şi trimiterea în timp de la Tatăl prin Fiul sînt aşadar foarte limpede arătate în zisa scriere. Iisus Hristos a arătat totdeauna în acelaşi chip trimiterea sau comunicarea Duhului: „...şi alt Mîngîietor *va* da" (Ioan 14:16); „...pe Care Tatăl Îl *va trimite* în numele Meu" (Ibid. 26); „...pe Care Eu Îl *voi trimite* de la Tatăl" (Ibid. 15:26). Iată tîlcuirile Părinţilor Bisericii:

Sfîntul Vasilie al Chesariei zice aşa: „Duhul lui Dumnezeu *purcede din Tatăl*, adică *din gura Sa*; nu-L lua aşadar

ca ceva din afară, zidit, ci propovăduieşte-L ca avîndu-Şi de la Dumnezeu *ipostasul Său*" (omilie la *Psalmul 32*). Sfîntul episcop al Chesariei înţelege aşadar foarte bine prin cuvîntul *a purcede* actul veşnic prin care este produs Sfîntul Duh. În omilia împotriva Sabelienilor, el dă acelaşi înţeles cuvîntului *a purcede*: „Fiul – zice el – este ieşit din Tatăl, iar Duhul purcede din Tatăl: Unul prin naştere, Celălalt într-un chip de nespus." El pune astfel pe aceeaşi linie cele două lucrări veşnice *din Tatăl*, deosebindu-le cu totul pe una de alta şi nedîndu-le ca principiu decît pe Tatăl.

„Rămînînd în hotarele care ni s-au pus – zice Sfîntul Grigorie Teologul, în cuvîntul 29 asupra teologiei –, noi Îl propovăduim pe Acela care este născut şi pe Acela care *purcede din Tatăl*, după cum *a zis Însuşi* Dumnezeu-Cuvîntul." Sfîntul Grigorie înţelegea aşadar despre *lucrarea veşnică* cuvîntul *a purcede* zis de Iisus Hristos, şi el dă această lucrare numai Tatălui.

Sfîntul Ioan Hrisostomul este de asemenea explicit: „După cum – zice el, în *Omilia la Sfîntul Duh*[1] – este scris: «Duhul lui Dumnezeu» (Matei 12:28) şi în alt loc: „«Duhul cel de la Dumnezeu» (I Corinteni 2:11), aşa este zis: «Duhul Tatălui» (Matei 10:20). Şi, pentru ca tu să nu vezi aici o simplă analogie, Mîntuitorul încredinţează acest cuvînt, zicînd: «Iar cînd va veni Mîngîietorul, Duhul adevărului, *Care din Tatăl purcede...*» Acolo, Duhul purcede din Dumnezeu; aici, *din Tatăl*. Aşa cum, vorbind de Sine Însuşi, zice: «...am ieşit de la Dumnezeu» (Ioan 16:27), tot astfel, vorbind de

[1] Unii învăţaţi contestă autenticitatea acestei omilii, pe care alţii o privesc ca foarte autentică. Cei dintîi, cu toată pretenţia ce fac că nu este a sfîntului patriarh al Constantinopolei, convin că ea este demnă de el şi de un scriitor dintr-aceeaşi epocă. Această declarare este de ajuns pentru ca să poată face cineva apel la mărturia sa. (*n. aut.*)

Sfîntul Duh, mărturiseşte că Acesta *purcede din Tatăl*. Prin urmare, Duhul este în acelaşi timp şi Duhul lui Dumnezeu, şi Duhul Care vine de la Dumnezeu-Tatăl şi *purcede din Tatăl*. Ce însemnează cuvîntul *a purcede*? Iisus Hristos nu zice: *S-a născut*. Fiul *este născut* din Tatăl, Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*. Care este înţelesul cuvîntului *purcede*? Ca să nu-L ia cineva pe Duhul drept Fiul, *Scriptura* nu întrebuinţează cuvîntul *S-a născut*, ea zice că El *purcede din Tatăl*, ea Îl înfăţişează *purcezînd* ca apa din izvorul său. Cine este Cel ce *purcede*? Sfîntul Duh. Cum? Ca apa din izvorul său. Dacă Sfîntul Ioan, mărturisind despre Sfîntul Duh, Îl numeşte *apă vie* (Ioan 7:38) şi dacă Tatăl zice despre Sine Însuşi: «M-au lăsat pe Mine, Care sînt izvor de apă vie» (Ieremia 2:13), Tatăl este izvorul Sfîntului Duh, pentru că Duhul *purcede* dintr-Însul."

Nu putea cineva să arate mai bine înţelesul cuvintelor Mîntuitorului: *„Care din Tatăl purcede"*. Se poate zice că toţi Părinţii le-au înţeles astfel *despre lucrarea veşnică* şi că soborul al doilea a toată lumea le-a tîlcuit în acelaşi chip, adăugîndu-le în *Simbol* pentru a arăta această lucrare veşnică. A le tîlcui cineva altfel este nu numai a schilodi textul în el însuşi, dar şi a se despărţi de tradiţia catolică [sobornicească] şi a alege mai bine tîlcuirea sa *individuală* aceleia *de obşte* a Bisericii.

Teologii apuseni, care nu îndrăznesc să spună că cuvintele lui Iisus Hristos nu privesc la lucrarea veşnică ce Îl produce pe Sfîntul Duh, pretind că Mîntuitorul, zicînd: „Care din Tatăl purcede", nu L-a exclus pe Fiul, pentru că Tatăl şi Fiul au aceeaşi fiinţă. Dacă socoteala Apusenilor este bună, atunci dintr-însa trebuie să tragem încheierea că Sfîntul Duh purcede *şi din Sine-Însuşi*, pentru că El are aceeaşi fiinţă cu

Tatăl şi cu Fiul! Dacă dă cineva fiinţei dumnezeieşti ceea ce face anume *deosebirea Persoanelor*, va trebui să primească şi că lucrările proprii Tatălui sînt de obşte Fiului şi Sfîntului Duh, şi reciproc! Şi astfel se va nimici cu desăvîrşire taina Sfintei Treimi. Teologii apuseni nu ar fi săvîrşit străina hulă dacă ar fi cunoscut aceste frumoase cuvinte ale Sfîntului Grigorie al Nazianzei: „Veşnicia şi dumnezeirea sînt de obşte Tatălui, Fiului şi Sfîntului Duh; dar este al Fiului şi al Sfîntului Duh de a-Şi avea fiinţa lor de la Tatăl. Însuşirea deosebitoare a Tatălui este de a fi nenăscut; a Fiului, de a fi născut; a Duhului, de a purcede" (*Cuvîntul 25*). A da unei Persoane însuşirea care o deosebeşte de Dînsa pe o Alta, este a amesteca două Persoane şi a nimici Treimea. Să-l ascultăm încă pe Sfîntul Grigorie al Nazianzei: „Dacă Fiul şi Duhul sînt împreună-veşnici cu Tatăl, pentru ce nu sînt ca şi El *fără principiu*? Pentru că *Ei sînt din Tatăl*, cu toate că nu sînt după Tatăl."

Sfîntul Duh este a treia Persoană, zice părintele Perrone, aşadar Fiul este *înaintea Lui* în ordinea producerii şi a contribuit la purcederea Sa. Oare aceasta nu înseamnă a nega pe faţă împreună-veşnicia celor trei Persoane dumnezeieşti? Nu înseamnă a aşeza în *timp* purcederea Sfîntului Duh şi prin urmare a face din Sfîntul Duh o simplă făptură? La asemenea hule au fost aduşi teologii apuseni prin silinţele lor de a zădărnici cuvintele *Sfintei Scripturi*!

În sfîrşit, e de ajuns a asemui între ele toate cuvintele lui Iisus Hristos pentru a vedea că, ori de cîte ori vorbeşte de *trimiterea* Sfîntului Duh, El o pune în seama Tatălui şi a Lui Însuşi; dar că, vorbind despre *purcedere*, nu o pune *decît în seama Tatălui*, nu-L pomeneşte decît pe Tatăl. Nu este vădit că El stabileşte astfel o deosebire esenţială între *trimitere*, care este de obşte Tatălui şi Fiului, şi *purcedere*, care este numai a Tatălui? Mai toţi teologii apuseni au socotit aşa în privinţa cuvintelor Mîntuitorului: „Vă voi trimite... etc.": dacă Fiul Îl *trimite* pe Duhul, aceasta este pentru că Duhul purcede dintr-Însul. Din această socoteală, ar urma că în Treime o Persoană n-ar putea fi trimisă de o Alta fără *a purcede* dintr-Însa. Atunci, ar trebui să zicem că Fiul *purcede din Duhul* pentru că *a fost trimis de El*, după cuvîntul acesta al lui Isaia, pe care Iisus Hristos Şi l-a dat şi Lui: „Duhul Domnului peste Mine; pentru care M-a uns şi *M-a trimis* a binevesti..." (Luca 4:18).[1] Sfinţii Părinţi au socotit *trimiterea* ca un act de obşte Tatălui, Fiului şi Sfîntului Duh, din pricina unităţii de fiinţă care e între Dînşii; pentru aceasta, *trimiterea* Fiului este pusă în seama *Sfîntului Duh și a Tatălui*, iar *trimiterea* Sfîntului Duh în seama *Tatălui și a Fiului*; dar ei nu pun decît în seama Tatălui *purcederea Sfîntului Duh* şi *naşterea Fiului*. Aceiaşi teologi ai Bisericii n-au socotit trimiterea decît privitoare *la manifestarea ad extra* – sau a Fiului, sau a Sfîntului Duh –, căci Dumnezeirea e *una* şi nu poate fi *trimisă deosebi*. Această dogmă a predaniei catolice [sobornicești] doboară toate raţionamentele mincinoase ale părtinitorilor purcederii *ex Filio*. Să citām textele cîtorva Părinţi asupra celor două puncte pomenite aici mai sus.

[1] Loc pe care Sfinţitul Teofilact îl tîlcuieşte aşa:

„Duhul Domnului «M-a uns», adică M-a afierosit, M-a rînduit să binevestesc «săracilor», adică «neamurilor» [păgînilor], care – neavînd nici *Lege*, nici prooroci – erau cu adevărat în multă sărăcie." La care Sfîntul Eftimie Zigadinos adaugă: „Ca om zice că «dumnezeirea Domnului, adică a Fiului, [este] peste Mine, Iisus, adică Dumnezeu S-a unit cu Mine»; căci prin «Duh» [trebuie] să înţelegi aici dumnezeirea Fiului. Şi Duhul Domnului – zice – [este] peste Mine ca să se mîntuiască oamenii. Căci aceasta se înţelege din afară şi este arătată din cuvîntul pe care-l zice pe urmă: «pentru care», adică «pentru care pricină M-a uns Dumnezeu pe Mine, [Iisus] omul». Şi nu M-a uns cu untdelemn, precum îi ungeau pe împăraţi, ci cu dumnezeirea." (*n. ed.*)

Sfîntul Ioan Hrisostomul: „Cînd Îl auzi pe Hristos zicînd: «Eu vă voi trimite pe Duhul», nu lua aceasta după dumnezeire, căci Dumnezeu nu poate fi trimis."

Zoernicaw a citat o mulțime de alte texte analoge trase din Părinți, precum și privitoare la trimiterea Fiului de Sfîntul Duh. Sfîntul Ambrozie rezumă desăvîrșit această dogmă a Bisericii, astfel: „Tatăl cu Duhul Îl trimit pe Fiul, de asemenea Tatăl cu Fiul Îl trimit pe Duhul. Așadar, dacă Fiul și Duhul Se trimit Unul pe Altul după cum Îi trimite Tatăl, aceasta nu este urmarea *unei atîrnări oarecare*, ci *a unei împărtășiri de putere*" (*Pentru Duhul Sfînt*). Într-o altă lucrare, același teolog zice așa: „Fiul a zis: «Care purcede din Tatăl»; aceasta este în vederea originii (*propter originem*). El a mai zis: «Vi-L voi trimite»; aceasta este în vederea *împărtășirii și a unității ființei.*" Sfințitul Ieronim zice la fel: „Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* și Care, datorită *împărtășirii de ființă, este trimis* de Fiul" (cuvîntul al XVI-lea la *Ieremia*). Sfîntul Chiril al Alexandriei zice de asemenea: „Fiul *dă pe Duhul* ca al Său din pricina unității ființei Sale cu ființa Tatălui" (tîlcuirea la Ioan).

Trebuie să însemnăm că *Sfînta Scriptură* nu pune în seama Tatălui nici un act *ad extra* pe care să nu-l fi făcut prin Sfîntul Duh sau prin Fiul. Pentru aceasta, Părinții nu vorbesc decît de trimiterea Fiului și a Sfîntului Duh și-i dau ca principiu pe Tatăl lucrînd cu Duhul în privința Fiului și cu Fiul în privința Duhului, din pricina împărtășirii ființei. Tatăl este astfel pricina *dintîi a trimiterii*, după cum este principiul unic și din veșnicie al Fiului *prin naștere* și al Duhului *prin purcedere.* Aceste două acte Îi sînt puse Lui în seamă *exclusiv*, în vreme ce *trimiterea* sau actul *ad extra* îi este pus în seamă *în împreună-unire* sau cu Fiul, sau cu Duhul.

Părtinitorii purcederii *ex Filio* n-au voit să vadă în monumentele predaniei catolice [sobornicești] această îndoită lucrare a Tatălui cu Fiul și a Tatălui cu Duhul. Ei n-au voit să o vadă decît pe cea dintîi, au asemuit-o cu lucrarea din veșnicie *exclusivă* Tatălui ca principiu unic și i-au aplicat raționamentul *împărtășirii de ființă*, fără a vedea că, judecînd astfel, nimicesc Treimea, precum am dovedit mai sus. De acolo, scrierile pe care le-au citat în chip mincinos pentru a sprijini sistemul lor greșit. La lumina predaniei catolice [sobornicești], falsele judecăți ridicate asupra acestor cuvinte: „Vi-L voi trimite... etc.", pier ca o umbră.

Tot așa este și cu acelea ce s-au construit celorlalte cuvinte ale Mîntuitorului: „Duhul *va primi* dintr-al Meu... Toate cîte are Tatăl sînt *ale Mele*" (Ioan 16:14-15).[1] Dacă toate cîte le are Tatăl le are și Fiul de asemenea – zic teologii apuseni

[1] Cum se tîlcuiesc stihurile acestea de către Sfinții Părinți? Ne vom folosi de tîlcuirea aceluiași Sfințit Teofilact, zicînd el după cum urmează: „De vreme ce L-au auzit pe Domnul zicînd că «unul este Învățătorul vostru, Hristos» (Matei 23:8), ca să nu socotească [și să zică] ei că: Dacă un Dascăl ești Tu singur, cum ne zici că și Duhul va să fie alt învățător? – aduce pe urmă, [zicînd] că: Dintru al Meu va lua, adică dintru cele ce Eu știu, dintru a Mea știință. Sau și în alt chip: Dintru al Meu, care va să zică din vistieria Mea, adică a Tatălui. Căci, de vreme ce toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt și a Mea bogăție, atunci și Mîngîietorul va grăi de la Tatăl, cu cuviință zic, fiindcă dintru al Meu va lua, adică din vistieria, și bogăția și cunoștința Mea.

Dar pentru care pricină ne-a dat nouă atîtea bunătăți Duhul, iar nu Fiul? Întîi zicem aceasta: Că Fiul a făcut calea la darurile Duhului și El este pricinuitorul bunătăților celor atît de mari; căci, de nu ar fi stricat El păcatul, cum ne-am fi învrednicit noi de Duhul? «Căci nu va locui Duhul în trupul cel supus păcatului» (Înțelepciunea lui Solomon 1:4). Pentru aceasta, dacă a dat ceva mare Duhul, de la Hristos a avut pricinile. Apoi, de vreme ce ereticii aveau să micșoreze vrednicia Duhului pentru că a venit mai pe urmă, pentru aceasta Îi lasă Lui să săvîrșească cele mai mari întru Apostoli; ca, siliți fiind pentru mărimea darurilor, să cunoască

–, atunci El are, ca şi Tatăl, însuşirea de a face să purceadă Sfîntul Duh; deci [zic ei] Sfîntul Duh *purcede* din El ca şi din Tatăl, şi *a primit* de la El fiinţa ca şi de la Tatăl. Mai întîi, aceşti teologi n-au băgat de seamă că verbele de care Se serveşte Iisus Hristos pentru a exprima actele Duhului sînt *la viitor*: *va primi*. Dacă acest act se raportează *la fiinţa Sa*, înseamnă că El nu o *primise* cînd vorbea Mîntuitorul. Poate cineva susţine o asemenea absurditate? De îndată ce trebuia *să primească de la Fiul* în viitor, aceasta nu era existenţa Sa, deci nu se poate trage încheierea din aceste cuvinte: „va primi dintr-al Meu", că *purcede dintr-Însul*. De altă parte – dacă se înţeleg într-un mod *absolut* aceste cuvinte: *toate cîte are Tatăl sînt ale Mele* – nu este nimic care-I deosebeşte pe Unul de Altul; *se amestecă persoanele Lor*. De îndată ce admite cineva deosebirea persoanelor Tatălui şi a Fiului, admite că este un *atribut personal* care distinge pe Tatăl de Fiul, încît trebuie să înţeleagă în acest sens restrîns cuvintele lui Iisus Hristos, sau să nege Treimea. Dar care este atributul personal care Îl deosebeşte pe Tatăl de celelalte două Persoane, dacă nu acela după care El le produce? Dacă dă cineva acest atribut Fiului sau Duhului, Îi confundă cu Tatăl şi nimiceşte Treimea. Cuvintele lui Iisus Hristos se raportează aşadar la *fiinţa dumnezeiască* pe care El a primit-o de la Tatăl, iar nu la însuşirea care-L deosebeşte pe Tatăl de celelalte două Persoane.

Astfel au înţeles Părinţii Bisericii cuvintele lui Iisus Hristos. Didim al Alexandriei zice aşa, în cartea a doua despre Sfîntul Duh: „Cuvîntul *va primi* trebuie să se înţeleagă într-un sens care să convină firii dumnezeieşti. Prin urmare

vrednicia Duhului chiar fără de voie, şi Duhul să nu Se socotească mai mic decît Fiul pentru că S-a arătat mai pe urmă." (*n. ed.*)

– după cum Fiul, dînd, nu Se lipseşte de ceea ce dă – tot astfel Duhul nu primeşte *nimic care să nu fi avut mai înainte*." Sfîntul Chiril al Alexandriei exprimă aceeaşi cugetare, în cartea a XXI-a din tîlcuirea la *Ioan*: „Ceea ce Sfîntul Duh trebuia să primească de la Fiul era dogma, [dar] n-avea să o primească ca pe ceva nou pentru El. Ci această dogmă, care este a Tatălui, Fiul *era trimis* de Tatăl şi de Duhul pentru a o bine-vesti în lume, iar Duhul *era trimis* de Tatăl şi de Fiul pentru a o răspîndi în duhurile [oamenilor] cu credinţa." Sfîntul Ioan Hrisostomul dezvoltă de asemenea această cugetare: „Iisus zice: «El va primi dintr-al Meu...», adică: Ceea ce am zis Eu, aceeaşi va zice şi El. Cînd va vorbi, El nu va vorbi din mintea Sa, nu va zice nimic potrivnic celor ce am zis Eu, nimic dintru cele doar ale Sale; El va grăi numai aceea ce este al Meu. După cum, vorbind despre Sine, Mîntuitorul zicea: «Eu nu grăiesc de la Mine...»[1], adică: Eu

[1] Precum zice Mîntuitorul Hristos: „Nu crezi tu că Eu sînt întru Tatăl, şi [că] Tatăl este întru Mine? Cuvintele pe care vi le spun nu le vorbesc de la Mine, ci Tatăl, Care rămîne întru Mine, face lucrările Lui" (Ioan 14:10). Cuvînt pe care, în urma Sfîntului Ioan Gură de Aur, Sfinţitul Teofilact al Bulgariei îl tîlcuieşte astfel:

„Tatăl este întru Fiul, fiindcă în fiinţa Aceluia Se arată, şi Tatăl iarăşi în a Fiului. Precum şi împăratul se arată în icoana sa, şi icoana întru împăratul, căci unul este chipul icoanei şi al împăratului. Şi – zice – este arătat că fiinţa Mea şi a Tatălui este una. Căci graiurile pe care le grăiesc Eu nu le grăiesc de la Mine, adică Eu nu le grăiesc pe acestea în alt chip decît le-a zis Tatăl; aşa le grăiesc şi Eu, căci nu am ceva al Meu osebit de Tatăl, ci toate de obşte, căci una este fiinţa, osebindu-Se Ipostasurile. Şi nu numai graiurile pe care le grăiesc sînt ale Tatălui, ci şi lucrurile, pentru că sînt lucruri dumnezeieşti. Şi – de vreme ce dumnezeieşti sînt lucrurile, iar Tatăl este Dumnezeu – atunci şi Eu. Deci ale unei [singure] Fiinţe sînt lucrurile. Pentru aceasta, măcar Eu de fac, Tatăl face; măcar Tatăl, Eu fac. Credeţi că Eu [sînt] întru Tatăl, iar Tatăl întru Mine este; adică se cuvine ca, auzind voi «Tată» şi «Fiu», să nu căutaţi nimic alt-

nu grăiesc nimic decît ceea ce este al Tatălui, nimic care să-Mi fie propriu, nimic care să-I fie străin; tot așa trebuie să se înțeleagă și despre Sfîntul Duh. Această zicere: «dintr-al Meu», însemnează: Din ceea ce știu Eu, din știința Mea, căci știința Mea și a Duhului sînt unul și același lucru. «El va primi dintr-al Meu» însemnează: Va vorbi împreună-glăsuind cu Mine. Căci toate cîte are Tatăl sînt ale Mele; dar, fiindcă acestea sînt ale Mele și fiindcă Duhul va vorbi de lucrurile care sînt ale Tatălui, prin urmare El va vorbi dintr-al Meu" (*Cuvinte la Ioan*).

Este învederat că, după predania catolică [sobornicească], în cuvintele lui Iisus Hristos nu este vorba de *purcederea* Sfîntului Duh. Așa, Părinții n-au văzut într-însele decît o probă a unității de ființă a Persoanelor dumnezeiești, potrivit cu acest pasaj din Sfîntul Atanasie: „Toate cîte are Tatăl fiind de asemenea proprii ale Fiului, Acesta este cu dreptate socotit ca fiind *de o ființă* cu Tatăl. Luînd lucrul în înțelesul acesta, Părinții Îl recunoscură, în soborul de la Niceea, pe Fiul de o ființă cu Tatăl" (în epistola către Serapion). „Toate cîte le are Tatăl – zice Sfîntul Grigorie Teologul – le are și Fiul, afară de *a fi cauză sau principiu*." Pentru ce această excepție? Pentru că însușirea de *principiu unic* este anume a Sa deosebitoare și personală. „Noi credem – zice Sfîntul Chiril – că Fiul este împreună-veșnic cu Tatăl și că toate le are de obște cu Tatăl, afară *de a produce*." Astfel este dogma tradițională, și nu poate cineva da un alt înțeles cuvintelor Mîntuitorului fără a lepăda *regula catolică* [sobornicească] a tîlcuirii *Sfintei Scripturi* și fără a strica textul.

ceva spre arătarea rudeniei celei după Ființă. Iar de nu vă ajunge vouă aceasta spre arătare – anume că de o ființă și de o cinste sînt, și cum că Tatăl întru ființa Mea Se arată, și Eu întru a Tatălui –, măcar pentru lucruri credeți Mie, căci lucrurile ale lui Dumnezeu sînt." (*n. ed.*)

Mulți părtinitori ai dogmei purcederii *ex Filio* citează în favoarea tezei lor alte texte ale *Sfintelor Scripturi* și le tîlcuiesc după obiceiul lor, fără a ține seama de înțelesul ce li s-a dat totdeauna în Biserică. Ei n-au voit să vadă că, lucrînd astfel, se primejduiesc a-și pune propriile lor cugetări în locul dogmei descoperite [de la Dumnezeu], care este *un bun învistierit* și care prin urmare nu poate fi constatată decît prin glasul universal, unanim și constant al obștii creștine; [ei n-au voit să vadă] că, lăsînd la o parte acest glas, se primejduiesc a pune în seama lui Dumnezeu propria lor dogmă greșită. Printre textele citate în chip mincinos de părtinitorii lui *Filioque* se află acesta, luat din *Epistola către Galateni*: „Pentru că sînteți copii, Dumnezeu a trimis în inimile voastre duhul Fiului Său, care strigă: «Avva, Părinte!»" (Galateni 4:6). Text în privința căruia ei judecă astfel: Duhul este numit „Duhul Tatălui" (Matei 10:20), pentru că El purcede din Tatăl; deci, dacă este numit „Duhul Fiului", aceasta este pentru că El purcede și din Fiul. Putem lua aminte mai întîi că în textul citat nu este vorba de ipostasul Sfîntului Duh, ci numai de *duhul omenesc* înavuțit, mulțumită răscumpărării Dumnezeu-Omului, cu darurile Sfîntului Duh. Se poate băga de seamă pe urmă că Duhul este numit „Duhul Tatălui" nu numai *pentru că purcede dintr-Însul*, ci și *pentru că* este *de o ființă cu El*. În acest înțeles, El este *Duhul Fiului* ca și *Duhul Tatălui*, pentru că Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh au aceeași ființă. Părtinitorii lui *Filioque* cred așadar fără temei că Duhul Sfînt este Duhul Tatălui doar pentru că purcede dintr-Însul, spre a hotărî pe această judecată purcederea *ex Filio*. Dar judecata lor este potrivnică învățăturii Părinților Bisericii. „Dacă Sfîntul Duh – zice Sfîntul Ioan Hrisostomul (în cuvintele la Cincizecime) – este numit cînd «Duhul Tată-

lui», cînd «Duhul Fiului», aceasta nu este *pentru a confunda* pe Fiul cu Tatăl, ci pentru a însemna nedespărțirea ființei dumnezeiești." „Din pricina identității firii – zice Sfințitul Ieronim (la epistola către Galateni) – Sfîntul Duh este numit în chip nedeosebit «Duhul Tatălui» și «Duhul Fiului»." „E destul – zice Sfințitul Augustin (în *Eucharistia*, capitolul 9) – ca Creștinul să creadă în Tatăl, în Fiul născut din Tatăl, în Duhul Sfînt *Care purcede din același Tată*, dar Care este în același timp Duhul Tatălui și al Fiului." Astfel este credința desăvîrșit și limpede mărturisită: Tatăl ca principiu, Fiul născut din Tatăl, Duhul *purcezînd din același* Tată. Astfel e credința *care este de ajuns*, după Sfințitul Augustin. Pe lîngă aceasta, el adaugă că trebuie să se creadă că Sfîntul Duh este Duhul Tatălui și al Fiului, dar nu ca o urmare a purcederii. Pentru ce? Pentru că, după simțămîntul de obște al Părinților, Sfîntul Duh are aceeași ființă cu Tatăl și cu Fiul.

Părinții, care n-au înțeles zicerea „Duh al Fiului" cu înțelesul de identitate a ființei, au tîlcuit-o în chipul acesta: că Sfîntul Duh este Duhul *Fiului* pentru că Acesta din urmă L-a trimis în lume. „Că Duhul purcede din Dumnezeu – zice Sfîntul Vasilie – apostolul o mărturisește limpede, cînd zice: «Noi n-am primit Duhul lumii, ci Duhul lui Dumnezeu»; dar ne arată învederat că Duhul S-a arătat prin Fiul, cînd Îl numește «Duhul Fiului» (Galateni 4:6)" (în cele împotriva lui Evnomie, cartea a V-a). Același sfînt (în *Despre Duhul*, capitolul 18) zice hotărît: „Duhul este de asemenea numit «Duhul lui Hristos», pentru că este unit cu El *în ființă*." Cele două tîlcuiri ale sale nu se împotrivesc deloc una alteia și nici una din ele nu îngăduie purcederea *ex Filio*. Sfîntul Ioan Damaschin a rezumat în chip desăvîrșit învățătura predaniei, astfel: „Noi Îl cinstim pe Sfîntul Duh ca pe Duhul lui Dumnezeu-Tatăl, adică *purcezînd dintr-Însul*;

Îl cinstim de asemenea ca pe *Duh al Fiului*, pentru că printr-Însul S-a arătat și a fost împărtășit făpturii, iar nu pentru că Își ține de la Dînsul ipostasul sau ființa."

După cele dinainte, se poate înțelege celălalt text al Sfîntului Pavel: „Dar voi nu sînteți în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuiește întru voi. Iar dacă cineva nu are *Duhul lui Hristos*, acela nu este al Lui" (Romani 8:9, 10).[1] Este învederat că cuvîntul „Duh al lui Iisus Hristos" este întrebuințat aici într-un înțeles curat moral; dacă voiește cineva să-l înțeleagă riguros *despre persoana* Sfîntului Duh, știe, prin textele pomenite mai sus, cum au înțeles Părinții Bisericii aceste cuvinte: „Duh al Tatălui", „Duh al

[1] Stih care se înțelege astfel, după același Teofilact:

„«Dar voi...» Zice: Cei ce au cugetare trupească nu pot să placă lui Dumnezeu cît sînt astfel, trupești. Fiindcă aici Pavel nu numește «trup» ființa trupului, ci viața cea groasă și trupească, ce face întreg omul trup, precum zice Dumnezeu în *Scriptura cea Veche*: «Nu va locui Duhul Meu în oamenii aceștia, pentru că sînt numai trup» (Facerea 6:3). Iar Pavel zice aici așa: «Dar voi nu sînteți în trup, ci în Duh», adică: Voi nu mai slujiți vieții trupești, ci aceleia duhovnicești. Și nu a zis: Dar voi nu sînteți în păcate – ca să te învețe tu, Creștine, că Hristos nu a stins și nu a pierdut doar tirania păcatului, ci însuși trupul l-a făcut mai ușor și mai duhovnicesc. Fiindcă – precum fierul, cînd se unește cu focul, se face foc și el – așa și trupul Creștinilor, cînd a primit pe Sfîntul Duh prin Sfîntul Botez, se face duhovnicesc.

«dacă Duhul lui Dumnezeu...» Acest «dacă» nu este stînjenitor, ci adeveritor, în loc de: De vreme ce Duhul lui Dumnezeu locuiește întru voi, Creștinii cei botezați, voi nu mai sînteți în trup, ci în Duh.

«Iar dacă cineva nu are Duhul lui Hristos...» Apostolul nu a zis: Iar dacă nu aveți Duhul lui Hristos, nu sînteți ai lui Hristos – ca să nu facă cuvîntul însărcinător și mîhnitor. Ci a zis nehotărîtor, că orice Creștin care nu are Duhul lui Hristos nu este al lui Hristos. Și într-adevăr nu este al lui Hristos cel ce nu are Duhul lui Hristos, pentru că pecetea și semnul lui Hristos este Duhul Sfînt. Căci zice Sfîntul Macarie: «Acesta este semnul și pecetea Domnului întipărită în suflete, Duh de lumină negrăită fiind»" (cuvîntul 30, capitolul 5). (*n. ed.*)

lui Hristos". În sfîrşit, cei mai buni teologi apuseni nu s-au sprijinit pe textele scoase din epistolele către Galateni şi către Romani pentru a întări sistemul lor cu privire la purcederea *ex Filio*. Ei au înţeles că într-însele nici măcar vorbă nu era despre *persoana* Sfîntului Duh. Deosebirea pe care o face Sfîntul Pavel între oamenii care trăiesc „după trup" şi cei care trăiesc „după duh" este prea limpede pentru ca teologii cît de puţin serioşi să se poată înşela asupra înţelesului pe care îl dă apostolul. Cu toate acestea, unii teologi s-au sprijinit pe acestea, şi iată pentru ce ne-am oprit asupra lor.

După ce am lămurit, după Părinţi, locurile din *Scriptură* privitoare la legăturile dintre cele trei Persoane ale Preasfintei Treimi, sîntem datori să citãm pasajele cele mai însemnate în care Părinţii au vorbit ca teologi, pentru ca să nu rămînă nici o îndoială în privinţa dogmei originare privitoare la purcederea Sfîntului Duh. Mulţi Părinţi hotărăsc că Sfîntul Duh purcede *din Tatăl*, fără a pomeni de Fiul:

Sfîntul Vasilie: „După cum Cuvîntul ziditor întăreşte cerurile, la fel şi Duhul – Care este din Dumnezeu, *Care purcede din Tatăl* – ne-a adus cu El şi de la El toate puterile care sînt în Tatăl." În acelaşi text, Sfîntul Vasilie arată purcederea prin zicerea „ieşit din gura Sa", ca să nu se înţeleagă prin actul acesta ceva din afară sau zidit.

Sfîntul Grigorie Teologul: „Duhul este cu adevărat Duhul Sfînt *Care purcede din Tatăl*, dar nu ca Fiul, căci El nu purcede prin naştere, ci prin purcedere" (Cuvîntul 39).

Sfîntul Ioan Hrisostomul: „Următorii lui Macedonie nu voiau să creadă că Sfîntul Duh, *Care purcede din Tatăl*, este Dumnezeu" (cuvinte la Psalmul 115).

Sfîntul Ifrim: „Sfîntul Duh nu este născut, El purcede din fiinţa Tatălui nu nedesăvîrşit şi nu amestecat cu ea, căci El nu este nici Tată, nici Fiu, ci Duh Sfînt."

Sfîntul Epifanie: „Deşi sînt multe duhuri, acest Duh este fără asemănare mai presus de celelalte, căci El are din toată veşnicia pe a fi de la Însuşi Tatăl, iar nu de la vreuna din făpturile zidite... Dintr-o singură şi aceeaşi Dumnezeire sînt Fiul şi Sfîntul Duh: Fiul fiind născut din Tatăl, iar Duhul *purcezînd* din Tatăl."

Sfîntul Chiril al Alexandriei: „Credem şi în Duhul Sfînt..., *purcezînd din Tatăl, nu născut*; căci nu este decît un singur Fiu, şi nu zidit... Ştim că Duhul *purcede din Tatăl*, dar nu căutăm nicicum a iscodi *cum* purcede, rămînînd în hotarele ce ni le-au tras teologii şi fericiţii" (*Despre Sfînta Treime,* capitolul 19). Astfel *credinţa originară* stă – după Sfîntul Chiril – în a mărturisi pe Fiul născut din Tatăl, iar pe Sfîntul Duh *purcezînd* din Tatăl.

Sfîntul Ambrozie: „Dacă tu Îl numeşti pe Tatăl, Îi numeşti în acelaşi timp şi pe Fiul Său şi pe Duhul gurii Sale... Dacă tu Îl numeşti pe Duhul, Îi numeşti de asemenea *pe Tatăl din Care Duhul purcede*, şi pe Fiul, pentru că El este Duh şi *al Fiului*" (*Despre Duh,* cartea întîia, capitolul 3).

Precum se vede, Sfîntul Ambrozie nu face din actul din veşnicie prin care *Duhul purcede din Tatăl* temeiul celuilalt adevăr: că Duhul este *Duhul Fiului*.

Sfîntul Ilarie de Poitiers (Pictavianul): „Va veni Mîngîietorul pe Care Fiul *Îl va trimite* de la Tatăl. Acesta este Duhul Adevărului Care *purcede din Tatăl*" (*Despre Sfînta Treime*, cartea a opta, capitolul 19).

Sfinţitul Augustin: „Arienii Îl mărturisesc pe Fiul născut din Tatăl şi pe Sfîntul Duh *zidit de Fiul*, dar ei nu găsesc aceasta nicăieri în *Sfînta Scriptură*; căci Însuşi Fiul zice că *Duhul Sfînt iese din Tatăl*... Este adevărat că Tatăl a dat tuturor pe a fi şi că El Însuşi n-a primit de la nimeni nimic; dar nu Şi-a dat pe nimeni deopotrivă cu El, fără numai

pe Fiul născut dintr-Însul şi pe Sfîntul Duh, Care *purcede dintr-Însul*" (*Împotriva arienilor*, cap. 21, 29). Aici, era foarte potrivit pentru Sfinţitul Augustin de a opune arienilor lucrarea Fiului în purcederea Duhului, *dacă el ar fi crezut într-însa.* Dar fericitul doctor nu o credea.

Mulţi Părinţi, învăţînd că Sfîntul Duh purcede din Tatăl, pomenesc o lucrare a Fiului privitoare la Sfîntul Duh osebită de purcedere. Iată cîteva din cuvintelele lor:

Sfîntul Atanasie: „Dacă ei (ereticii) ar cugeta bine despre Fiul, ar face-o tot aşa de bine şi despre Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* şi Care, fiind propriu Fiului, *este dat de El* ucenicilor Săi şi tuturor celor ce cred într-Însul" (în epistola către Serapion). Sfîntul episcop al Alexandriei face aşadar deosebire între cele două lucrări ale Tatălui şi Fiului privitoare la Duhul. Cu ce înţeles este Duhul „propriu Fiului"? El o lămureşte mai jos, în aceeaşi scriere, zicînd că Ei au de obşte *fiinţa dumnezeiască*. El mărturiseşte aşadar aceste trei adevăruri ale credinţei: întîi, că Duhul purcede din Tatăl; al doilea, că El este dat credincioşilor de către Fiul; al treilea, că Fiul şi Sfîntul Duh sînt de o fiinţă cu Tatăl şi au deopotrivă fiinţa dumnezeiască.

Sfîntul Vasilie zice: „Că Duhul este al lui Dumnezeu, aceasta o mărturiseşte apostolul în chip arătat, zicînd: «Noi n-am primit Duhul lumii..., ci Duhul lui Dumnezeu» (I Corinteni 2:12); că El S-a descoperit prin Fiul, aceasta o arată apostolul învederat numindu-L şi *«Duh al Fiului»*" (*Împotriva lui* Evnomie, cartea a cincea). Astfel, Duhul este *al Fiului* nu pentru că *purcede* dintr-Însul, ci pentru că *S-a descoperit* printr-Însul. Sfîntul Vasilie adaugă, în altă parte (*Despre Sfîntul Duh,* capitolul 18): „Duhul este de la Dumnezeu nu precum toate sînt de la Dumnezeu, ci ca purcezînd din Dumnezeu; purcezînd nu prin naştere, ca Fiul, ci ca *Duh din gura lui Dumnezeu*... El Se numeşte de asemenea «Duhul

lui Hristos» întrucît este unit cu Hristos prin fiinţă." Sfîntul episcop al Chesariei mărturiseşte astfel cele trei adevăruri învăţate de cel al Alexandriei şi le deosebeşte desăvîrşit pe unul de altul.

Sfîntul Grigorie al Nissei zice aşa: „Să ne închipuim nu o rază a soarelui, ci un soare care, ieşind dintr-un alt soare nenăscut, ar străluci cu el, trăgîndu-şi din el firea sa... Pe urmă, o altă asemenea lumină, de asemenea *împreună cu lumina născută*, strălucind *cu ea,* dar avîndu-şi *pricina existenţei sale din lumina originară*" (*Împotriva lui Evnomie*, cartea întîia). Iată lămurit pe Fiul scos din lucrarea prin care Îşi are existenţa a treia lumină sau Duhul.

Sfîntul Chiril al Alexandriei: „Pentru a mărturisi în privinţa Dumnezeirii o judecată sănătoasă şi potrivită cu adevărul, zicem că Dumnezeu-Tatăl naşte pe Fiul, Care Îi este de o fiinţă,... şi produce pe Sfîntul Duh, Care dă viaţă tuturor, Care *purcede din Tatăl* într-un chip negrăit şi *este dat zidirii prin mijlocirea Fiului.*"

Evloghie al Alexandriei, pe care sfîntul papă Grigorie cel Mare (Dialogul) îl numea „părintele şi învăţătorul" său, zice aşa în al cincilea cuvînt al său: „Într-adevăr, Dumnezeu este unul... Fiul cunoscut în Tatăl şi Tatăl în Fiul, *Duhul purcezînd din Tatăl* şi avîndu-L *pe Tatăl ca principiu*, dar *coborînd peste zidire prin Fiul*, după buna voinţă a celor care-L primesc".

Părinţii din Apus sînt de acord cu cei din Răsărit în învăţătura acestor adevăruri:

Sfîntul Ilarie de Poitiers: „*Din Tatăl purcede* Duhul Adevărului, dar prin Fiul *este trimis de la Tatăl*" (*Despre Treime*, cartea a opta, capitolul 20).

Sfîntul Ambrozie: „Domnul zice, în *Evanghelie*: „Cînd va veni Mîngîietorul, Duhul Adevărului Care purcede din Tatăl, Acela va mărturisi de Mine." Prin urmare, Duhul *pur-*

cede din Tatăl și dă mărturie despre Fiul" (*Despre Sfîntul Duh*, cartea întîi).

Sfîntul Ieronim: „Sfîntul Duh *iese din Tatăl* și, din pricina împărtășirii ființei, *este trimis* de Fiul" (*Tîlcuire la Isaia*, cartea a XVI-a, § 57).

Sfințitul Augustin: „Este de ajuns Creștinilor a crede... că Dumnezeu este Treime: Tatăl, și Fiul născut din Tatăl și Sfîntul Duh *purcezînd* din același Tată, dar singur și același Duh al Tatălui și al Fiului." Fericitul doctor învăța aici ceea ce se ține de credință: un punct de credință este că Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*, după cum Fiul este născut din Tatăl; un alt punct este că Duhul este Duhul Tatălui și al Fiului, dar dintr-aceasta el nu trage o încheiere potrivnică primului adevăr pe care-l hotărăște, anume că Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*. Episcopul Hipponei a osebit în chip desăvîrșit lucrarea Tatălui în *purcederea cea din veci* de lucrarea Fiului în *trimiterea în vreme* a Sfîntului Duh.

Părinții învață că în Dumnezeire nu este decît un principiu unic, Care, printr-o îndoită lucrare analogă, naște pe Fiul și purcede pe Sfîntul Duh. Iată cîteva locuri în care ei hotărăsc acest adevăr:

Sfîntul Dionisie Areopagitul: „Nu este decît o singură sorginte de dumnezeire: Tatăl. Astfel, Tatăl nu este Fiul, și Fiul nu este Tatăl; și la fiecare din Persoanele dumnezeiești se cuvin osebite laude... Noi am aflat din sfîntul cuvînt că Dumnezeirea *în sorgintea Sa* este Tatăl, dar că Iisus și Duhul Sfînt sînt – ca să zicem așa – ramuri dumnezeiești sădite *ale dumnezeirii născute din Dumnezeu*. Le-am zice flori și lumini firești; dar cum ar fi aceasta? Acesta este un lucru ce nu s-ar putea nici spune, nici înfățișa" (*Despre numele dumnezeiești*, capitolul 2, §§ 5-7). [...]

Sfîntul Atanasie: „Credem într-o singură și aceeași dumnezeire a Treimii, care vine *din singur Tatăl*" (*Epistola către Serapion*, § 28). În aceeași epistolă, sfîntul Atanasie nu dă decît Tatălui numele de *principiu*, de *sorginte*. În scrierea sa contra arienilor (cuvîntul al IV-lea, § 1) zice așa: „Nu este decît *un singur principiu* al Dumnezeirii, și nu *două principii*; iată pentru ce în Dumnezeu este *monarhie* (unitate de principiu)."

Sfîntul Vasilie: „Tatăl are o existență desăvîrșită; El este rădăcină și sorginte a Fiului și a Sfîntului Duh... Deși zicem că toate sînt de la Dumnezeu, nu este propriu de la Dumnezeu decît Fiul *ieșit din Tatăl* și Duhul *purcezînd din Tatăl*; Fiul este *de la Dumnezeu* prin naștere, iar Duhul într-un chip negrăit" (*Cuvinte împotriva lui Sabelie*, §§ 4-7).

Sfîntul Grigorie Teologul: „Dacă Fiul și Sfîntul Duh sînt împreună-vecuitori cu Tatăl, pentru ce nu sînt ca El *fără principiu*? *Pentru că Ei sînt din Tatăl*, deși nu după Tatăl" (*Cuvînt asupra teologiei*).

Sfințitul Augustin: „Din Tatăl primește Duhul, de asemenea din Tatăl primește Fiul; căci, în această Treime, Fiul este născut din Tatăl, iar Duhul *purcede din Tatăl*; singur Tatăl nu este născut de nimeni și nu purcede din nimeni" (în tîlcuirea la *Ioan*). „Cînd Domnul zice: «Vi-L voi trimite de la Tatăl Meu», arată că Duhul este al Tatălui și al Fiului. Căci, după ce a zis: «Tatăl Meu vi-L va trimite», adaugă: «în numele Meu»; dar nu zice: Tatăl Meu vi-L va trimite din partea Mea, precum zice: «Vi-L voi trimite din partea Tatălui Meu», arătînd astfel că principiul a toată Dumnezeirea, sau (mai bine) a întregii Dumnezeiri, este Tatăl" (*Despre Treime*, cartea a IV-a, capitolul 20, § 29). Putea fericitul episcop al Hipponiei să arate mai lămurit că, zicînd că Sfîn-

tul Duh este *al Fiului*, el nu înțelegea că *purcede dintr-Însul ca dintr-un principiu*, ci că venea numai de la Dînsul *ad extra* [în afară], după cum am arătat? În alt loc, Sfințitul Augustin mai zice încă: „Din Tatăl este Fiul; de asemenea, din *Tatăl este Sfîntul Duh*; El este dintr-*Acela din Care purcede.*" Sfințitul Augustin n-a zis: dintr-*Aceia.*

Sfîntul Paulin al Nolei: „Sfîntul Duh și Cuvîntul lui Dumnezeu – deopotrivă Dumnezeu și Unul, și Altul – vin din Tatăl, *unica* Lor *sorginte*: Fiul prin naștere, iar Duhul prin purcedere. Ei Își păstrează fiecare însușirea Lor *personală* și mai curînd sînt deosebiți decît despărțiți între Dînșii" (epistola a 3-a către Amand).

Mai avem încă a-i pomeni pe Părinții care recunosc că Sfîntul Duh purcede din Tatăl și care, în același timp, *exclud* – fie implicit, fie explicit – ideea că El purcede și *de la Fiul*:

Sfîntul Vasilie: „Sfîntul Duh este unit cu Fiul și Își ține ființa de la purcezătorul Său, de la Tatăl, din Care purcede; însușirea Lui personală are așadar drept trăsătură deosebitoare *a fi cunoscut* după Fiul și cu El și de *a-Și avea existența* de la Tatăl. Fiul – Care *face să-L cunoaștem* după El și cu El pe Sfîntul Duh, Care *purcede din Tatăl* – nu are, în ceea ce privește trăsătura Sa deosebitoare, nimic de obște cu Tatăl și cu Sfîntul Duh" (Sfîntul Vasilie, în epistola 38 către fratele său Grigorie, § 4). Se poate arăta mai limpede că Tatăl este sorgintea unică în Dumnezeire? Că fiecare Persoană în Dumnezeu Își are însușirea *personală* proprie, neîmpărtășită unei alte Persoane? Că Fiul nu are nimic de obște cu Tatăl în ceea ce este însușirea personală a Tatălui? Că această însușire este de a fi sorginte *unică* a Fiului *prin naștere* și a Sfîntului Duh *prin purcedere*? Că Duhul este numai *cunoscut* sau *descoperit* prin Fiul?

Același teolog mai zicea încă așa: „Îmi înfățișez, în Sfîntul Duh, o rudenie cu Tatăl, *pentru că El purcede din Tatăl*; și o alta cu Fiul, pentru că citesc: «Dacă nu are cineva Duhul lui Hristos, acela nu este al Lui» (Romani 8:9, 10)." Rudenia cu Fiul nu stă așadar decît în *descoperirea* și *împărtășirea* Duhului prin Hristos.

Sfîntul Grigorie Teologul: „Ceea ce Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh au de obște este de a fi nezidiți și Dumnezeu. Pentru Fiul și Sfîntul Duh, este [de obște] *de a fi din Tatăl*; dar ceea ce este *propriu Tatălui* este de a fi nenăscut; Fiului, de a fi născut; Sfîntului Duh, de a purcede." „Fiul are toate cîte are Tatăl, *afară de a fi pricină*; și tot ce are Fiul este al Sfîntului Duh, *afară de însușirea de a fi Fiu* și de tot ce este zis trupește despre Fiul pentru mîntuirea mea." Deci, după Sfîntul Grigorie, ființa dumnezeiască este a celor trei Persoane; dar fiecare Persoană Se osebește de Celelalte două printr-o însușire *personală* sau ipostatică, și nu poate amesteca cineva însușirile personale fără a amesteca Persoanele, și prin urmare fără a lepăda Treimea. Însușirea personală a Tatălui este *de a fi sorginte* sau *pricină*; a Fiului, *de a fi născut*; a Sfîntului Duh, *de a purcede*. A da Fiului – fie de-a dreptul, fie pe ocolite – însușirea de a fi pricină este a-I da Lui însușirea personală a Tatălui, este a confunda persoana Sa cu a Tatălui. Iar a zice că Sfîntul Duh purcede dintr-Însul într-un chip oarecare este a mărturisi că El este părtaș la aceea ce face însușirea osebitoare a Tatălui, este a lepăda Treimea.

Sfîntul Grigorie al Nissei: „În sfînta Treime, *o singură și aceeași Persoană*, Tatăl, Îl naște pe Fiul și Îl purcede pe Sfîntul Duh." „Duhul este unit cu Fiul în înțelesul că Amîndoi sînt nezidiți și că au ca *principiu* al ființei Lor pe Dumnezeul tuturor lucrurilor; dar [Duhul] Se osebește de Fiul în aceea că

El purcede din Tatăl altfel decît Fiul unic şi este *descoperit* prin Fiul."

Sfinţitul Augustin: „Tatăl nu S-a micşorat născîndu-L pe Fiul, ci a tras din sînul Său pe un alt El Însuşi, astfel încît rămîne cu totul întreg şi locuieşte cu totul întreg în Fiul. De asemenea, Sfîntul Duh este *un tot provenind dintr-un tot (integer de integro)*. El nu Se depărtează nicicum de Acela *din Care purcede*, ci este cu El, aşa precum este din El, fără a-L păgubi întru nimic părăsindu-L şi fără a cîştiga nimic rămînînd în El" (epistola 170, § 5). Sfinţitul Augustin ar fi vorbit la plural dacă ar fi crezut că Sfîntul Duh purcedea din Tatăl şi din Fiul. Dar niciodată el nu vorbeşte decît de Tatăl atunci cînd tratează despre *purcederea* propriu-zisă.

Rusticus, diacon al Bisericii Romane: „Tatăl a născut, dar El nu e născut; Fiul este născut, dar El n-a născut nimic care să fie împreună-vecuitor; Sfîntul Duh *purcede din Tatăl*, dar nimic împreună-vecuitor nu este născut sau purces dintr-Însul." Unii din cei vechi adăugau însuşirilor [personale] aceasta: „După cum Duhul n-a născut pe Fiul în unire cu Tatăl, tot aşa Sfîntul Duh nu purcede din Fiul după cum purcede din Tatăl." Rusticus, care trăia în veacul al VI-lea, nu voieşte să hotărască în privinţa purcederii *din Fiul*; el bagă de seamă numai că *cei vechi* nu o primeau şi arată dogma asupra însuşirilor dumnezeieşti astfel încît să se lepede această aşa-zisă purcedere. Dacă – în veacul al VI-lea, şi chiar la Roma – părerea purcederii *ex Filio* era o simplă părere, cum se poate zice că aceasta era o *dogmă* a Bisericii originare? Cum a putut trece în stare de dogmă o asemenea părere?

În veacul al IX-lea, Anastasiu, bibliotecarul papei, explica prin *trimiterea în lume* purcederea *ex Filio* pentru a cărei primire Răsăritul cerea socoteală Apusului; în acest chip, el

lepăda dogma purcederii *din Fiul*, aşa precum a ajuns ea în Biserica Romană.

Este afară de toată îndoiala că predania catolică [sobornicească] a grăit în privinţa legăturilor dintre Tatăl, Fiul şi Sfîntul Duh astfel încît să arate limpede ceea ce constituie unitatea Lor de fiinţă şi însuşirile Lor personale. Din mărturia acestei predanii se arată că Fiul nu poate – nici direct, nici indirect – să fie părtaş la însuşirea de a fi *principiu* în Treime; că nu poate cineva să-L facă a fi părtaş (la această însuşire), mai mult sau mai puţin depărtat, fără a lepăda deosebirea fundamentală care este între Persoanele dumnezeieşti şi fără a nimici Treimea. Această dogmă fiind ştiută, se poate întreba cineva cum poate să înveţe Biserica Romană dogma sa despre *Filioque* fără să vadă că în acelaşi timp ea neagă Treimea, în Care cu toate acestea voieşte să creadă? Biserica Romană merge însă şi mai departe: ea pretinde că predania catolică [sobornicească] este în favoarea sa. Am arătat mai sus prin ce procedări au putut ridica o atare pretenţie teologii săi. Cercetările noastre asupra Părinţilor au nimicit subterfugiile lor cele mai subţiri. Este foarte învederat că toate zicerile de care s-au folosit Părinţii Bisericii, în afară de cuvintele evanghelice care numesc *purcederea* din veci propriu-zisă, nu însemnează decît *trimiterea* Sfîntului Duh în lume *de la Tatăl prin Fiul*; sau ca tălmăcitor al Fiului, sau al Cuvîntului, pentru a răspîndi în suflete Adevărul, expresie veşnică a Fiinţei purcurea-vecuitoare, adică a Cuvîntului. Nu e mai puţin învederat că Părinţii n-au cugetat decît în acest înţeles zicerea *Duhul Fiului*, de care atît de mult au abuzat teologii Romani. Dar să cerceteze cineva scrierile pe care le aduc teologii romanismului pentru a-şi însuşi predania catolică [sobornicească], şi se va încredinţa că nu este nici una din ele care să nu se întoarcă

împotriva lor, dezvăluind subterfugiile de care s-au folosit pentru a le tîlcui în favoarea lor. Va fi lucru plicticos pentru cititorii noştri a intra cu noi în discutarea tuturor scrierilor schimbate pe care Biserica Romană şi-a sprijinit mincinoasa ei dogmă. Noi am arătat principii generale, cu ajutorul cărora cei ce vor voi să facă această lucrare o vor putea face fără greutate. Oricare ar fi teologul romanist pe care l-ar avea sub mînă, acela nu va putea să le scape, de îndată ce-şi vor aduce aminte de îndrumările pe care le-am dat. Cu toate acestea, va putea cineva să găsească ici-colo oarecari scrieri care vor părea mai favorabile ereziei romane. În acest caz, va trebui să se urce la sorginte. Atunci va rămîne cu totul uimit, văzînd că acele scrieri au fost fie esenţial falsificate, sau cu totul născo-cite. Vom cita în privinţa aceasta cîteva exemple:

Printre cele ce trimişii sinodului de la Aix-la Chapelle ridicară în favoarea adăugirii, în prezenţa papei Leon al III-lea, se află aceasta, pe care ei zic că au scos-o din *Tîlcu-irea Simbolului*, de Sfinţitul Ieronim: „Duhul, Care purcede din Tatăl şi *din Fiul*, este împreună-vecuitor cu Tatăl şi cu Fiul şi Le este asemenea în toate." Aceste cuvinte nu se află nici în lucrarea citată, nici în celelalte lucrări ale Sfinţitului Ieronim. La sinodul de la Florenţa[1], Romanii citau acest cu-vînt ca fiind scos din *Mărturisirea de credinţă* a papei Da-masus: „Noi credem în Sfîntul Duh, Care purcede din Tatăl şi *din Fiul*... Mîngîietorul purcede din Tatăl *şi din Fiul*." Papa Damasus, în profesiunea sa de credinţă, zice tocmai

[1] Sinodul acesta, pus la cale de Latini, i-a silit pe înainte-stătătorii Bi-sericii Răsăritene să primească unirea cu Roma, lepădîndu-se de sfintele dogme şi rînduieli apostoleşti. Unul singur dintre ei s-a împotrivit, Marcu Evghenicos (1392-1444), mitropolit al Efesului. Unirea nu a ţinut însă, pentru că drept-slăvitorii din Răsărit nu au primit-o. Sinodul a început la Ferrara în 1438 şi a fost mutat anul următor la Florenţa. (*n. ed.*)

dimpotrivă şi mărturiseşte că Sfîntul Duh purcede *numai din Tatăl*.

Unul din cei mai mari teologi ai Occidentului, cano-nizat de Biserica Romană sub numele de „Sfîntul Toma d'Aquino", a citat în lucrarea sa *Împotriva Grecilor* mai multe scrieri ale Sfîntului Atanasie, pe care pretinde că le-a scos din cuvintele rostite de acest Părinte în soborul de la Niceea şi din epistola acestuia către Serapion. Nici unul din textele acestea nu există, după cum recunoaşte şi un critic care aparţine Bisericii Romane, Casimir Oudin. Alţi teologi gravi, ca Bellarmino şi Vasquez, au apelat, urmînd lui Toma d'Aquino, la un loc din epistola Sfîntului Atanasie către Se-rapion, şi acest loc nu există[1].

Alte texte au fost interpolate – fie în manuscrisele Părin-ţilor, fie în primele ediţii – spre a întări dogma romană. Vom cita un loc din Sfîntul Atanasie (*Al treilea cuvînt împotriva arienilor*), un altul din acelaşi Părinte (*Epistola către Sera-pion*), un text al Sfîntului Ambrozie (*Tratatul despre Sfîntul Duh*), unul al Sfîntului Grigorie al Nissei (*Asupra Rugăciu-nii Domneşti*), unul al Sfinţitului Ieronim (*Tîlcuirea Simbo-lului*), unul al Sfinţitului Augustin (*Tratatul despre Treime*), unul al Sfîntului Ioan Damaschin *(Istoria lui Valaam*). Au mers (papiştii) chiar pînă la a adăuga pe *Filioque* în episto-la lui Fotie către Mihail, regele Bulgarilor. În toate aceste texte citate de teologii apuseni, ei au adăugat pe *Filioque*, şi s-a văzut atît de limpede că această adăugire s-a făcut tîrziu, încît s-a scos (afară) din ediţiile mai bune făcute în Apus şi chiar de erudiţi părtinitori ai purcederii *ex Filio*. Mai multe din aceste locuri au dispărut aşadar din tezele privitoare la această chestiune, dar altele au rămas.

[1] Cardinalul Bellarmino (*n. aut.*)

Un teolog roman încă în viaţă, părintele Perrone, citează epistola papei Hormisdas către Iustinian, în 521, şi pretinde că în această epistolă trebuie să se citească cum Sfîntul Duh purcede *din Fiul*. Cu toate acestea, Mansi – care a dat o ediţie completă *a Sinoadelor* lui P. Labbe, Mansi, ale cărui sentimente *romane* sînt cunoscute – recunoaşte că zicerea „şi din Fiul" a fost interpolată *de o mînă străină.* Acelaşi teolog citează un loc din Didim al Alexandriei favorabil tezei sale. În veacul al nouălea, Ratramn, monah din Corbia, cita acelaşi text, în care nu se află cuvintele favorabile adăugirii; ceea ce dovedeşte că în veacul al nouălea acest text nu era încă interpolat. Acelaşi teolog citează ca extras din *Împotriva lui Evnomie*, a Sfîntului Vasilie, un text deja citat la Florenţa împotriva Grecilor. Încă din acea epocă, Marcu al Efesului dovedea că acel text nu se află deloc în manuscrisele greceşti mai bune. Astăzi, erudiţia a dat dreptate lui Marcu al Efesului. În ediţiile mai bune făcute în Apus, s-a admis textul aşa precum îl mărturisea el, ceea ce nu-l împiedică pe părintele Perrone să-l citeze schimbat.

Alături cu textele schimbate de părintele Perrone, să le punem pe ale celorlalţi teologi, şi mai cu seamă pe cel al lui Pitzipios, un Grec vîndut Romei şi al cărui pamflet împotriva Bisericii Răsăritene a fost alcătuit aproape în întregime de teologi romani şi imprimat de Propagandă. Acest din urmă fapt este constatat de însăşi cartea; cel dintîi a fost constatat prin însuşi autorul, cînd Roma, mulţumită că a căpătat de la el ceea ce dorea, refuză de a continua să-l mai plătească. Pitzipios citează acest text pretins din Sfîntul Vasilie:

„Această zicere: «Tatăl a zidit lumea prin Fiul», nu arată nicicum nedesăvîrşirea puterii Tatălui; şi iarăşi, nici nu micşorează lucrarea Fiului, ci ea arată unitatea voirii. Astfel zicerea «zidit prin Fiul» nu loveşte nicicum, ci dovedeşte întîia

pricină. Precum şi această zicere: «Sfîntul Duh purcede din Tatăl prin Fiul», n-are scopul nici de a socoti nedesăvîrşită purcederea din Tatăl, nici de a arăta ca slabă purcederea din Fiul; ci ea dovedeşte unitatea voirii. Astfel încît zicerea «prin Fiul» nu loveşte nicicum, ci dovedeşte întîia pricină." Pitzipios trimite la Sfîntul Vasilie, *Asupra Sfîntului Duh*, către Amfilohie, cartea a VIII-a. Noi am cercetat locul acesta. Am găsit la Sfîntul Vasilie prima parte, care se lega de lucrarea ziditoare şi de Fiul. Cît despre partea a doua, care se lega de Sfîntul Duh şi de purcederea Sa, nu este un singur cuvînt despre aceasta la Sfîntul Vasilie. A născocit Pitzipios însuşi acest text sau l-a împrumutat de la un alt falsificator? Noi nu ştim. Dar un fapt încredinţat, pe care fiecare-l va putea cerceta, este că textul citat nu există la Sfîntul Vasilie.

Textul Sfîntului Chiril: „Fiul lui Dumnezeu este prin fire al lui Dumnezeu, căci este născut din Dumnezeu-Tatăl. Şi Sfîntul Duh Îi este de asemenea propriu; El este într-Însul şi *purcede dintr-Însul*, după cum este înţeles că *purcede* şi din Însuşi Dumnezeu-Tatăl." Textul grec este dat de Pitzipios, care trimite la Sfîntul Chiril, *Tîlcuire la proorocul Ioil*. El n-are nicidecum înţelesul care i se pune în seamă. Sfîntul Chiril, tîlcuind cuvintele proorocului: „Voi vărsa Duhul Meu...", arată că în Iisus Hristos, noul Adam, Sfîntul Duh *a fost împărtăşit* firii omeneşti şi că astfel, prin Iisus Hristos, El a fost principiul înnoirii noastre. Cît despre *purcedere, nu se zice un singur cuvînt,* nici în acest loc, nici în celelalte lucrări ale Sfîntului Chiril.

Sfîntul Grigorie al Nissei a tîlcuit în cinci cuvîntări *Tatăl nostru* sau *Rugăciunea Domnească*. Pitzipios a crezut că aceste din urmă cuvinte însemnează *rugăciunea Duminicii*[1] şi a trunchiat un text în ceea ce el numeşte *Cuvîntare asupra*

[1] „Ziua Domnului" (*n. ed.*)

rugăciunii Duminicii. În zadar ar căuta cineva textul indicat de Pitzipios în cele cinci cuvîntări ale Sfîntului Grigorie al Nissei. Dimpotrivă, în a treia cuvîntare, se găseşte o coloană întreagă potrivnică sistemului purcederii *ex Filio*. Pe lîngă aceasta, trebuie să luăm aminte că textul fals al lui Pitzipios nu dovedeşte nimic, pentru că într-însul citim numai aceasta: „Sfîntul Duh vine din Tatăl şi e dovedit că vine *şi din Fiul*, fiind scris că acela care nu are Duhul lui Hristos nu este al Lui." Aşadar aici nu este vorba de Duhul, întrucît *este împărtăşit* Creştinilor. Cu adevărat, nu era trebuinţă de osteneala de a trunchia un text pentru a ajunge la acest rezultat.

Iată o nouă dovadă a educaţiei lui Pitzipios şi a teologilor Romei. El citează acest pretins text al Sfîntului Atanasie: „Sfîntul Duh vine din Tatăl şi din Fiul; El nu a fost nici făcut, nici zidit (de Dînşii); El nu e născut, ci purcede dintr-Înşii." Ei arată acest text ca fiind luat din *Dovedirea credinței*. La prima vedere, cineva ar crede că este vorba de o scriere teologică a marelui episcop al Alexandriei; în realitate, nu e nimic. Pitzipios, care este Grec, a tălmăcit prin *„dovedire"* cuvîntul grec care, în româneşte, înseamnă *„mărturisire"*, şi a numit „dovedire de credinţă" mărturisirea de credinţă cunoscută sub numele de *Mărturisirea Sfîntului Atanasie*. Toţi cărturarii mărturisesc şi este dovedit că această *Mărturisire* a fost alcătuită de un scriitor care nu poate fi anterior veacului al şaselea. Noël-Alexandru arată în chip desăvîrşit toate pricinile care i-au făcut pe învăţaţi să nu socotească *Mărturisirea* aceasta ca fiind a sfîntului arhiepiscop al Alexandriei; el face şi această însemnată observare: că nici Sfîntul Chiril al Alexandriei, nici soborul de la Efes, nici Sfîntul Leon, nici soborul de la Calcedon n-au pus această *Mărturisire* împotriva ereticilor Eutihie şi Nestorie, ale căror greşeli sînt cu toate acestea arătate într-însa

şi osîndite în chip hotărît. Mai cu seamă Sfîntul Chiril, care a şezut pe acelaşi scaun cu Sfîntul Atanasie, n-ar fi lăsat desigur deoparte a opune ereticilor această înaltă autoritate. „Trebuie să adăugăm pe lîngă aceasta, urmează Noël-Alexandru, tăcerea Latinilor, care n-au opus această *Mărturisire* Grecilor pînă în vremea lui Grigorie al IX-lea", adică *pînă în veacul al treisprezecelea*. „Într-adevăr, zice acelaşi istoric, cine poate crede că, de s-ar fi privit ca sigur că această *Mărturisire* era a Sfîntului Atanasie, nu s-ar fi folosit (nimeni) de dînsa ca de o săgeată împotriva Grecilor, [numiţi de Latini] «schismatici»? Căci acest argument n-ar fi fost de o mică greutate, din pricina autorităţii de care se bucură Sfîntul Atanasie în amîndouă Bisericile" (*Historia Ecclesiae*, saecul. IV, cap. IV, § X). Tillemont observă cu multă dreptate că ereziile lui Nestorie şi Eutihie sînt de asemenea cu limpezime arătate şi combătute în *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie, ca şi a lui Arie, şi că nimeni n-a putut să vorbească aşa de teologic precum se face în acest *Simbol* decît după osîndirea acestor erezii, adică după ce soboarele de la Efes şi de la Calcedon au lămurit toate întrebările ridicate de aceşti eretici şi cînd au hotărît adevărata credinţă. El ar fi putut să adauge lîngă ereziile lui Eutihie şi Nestorie şi pe aceea a monoteliţilor, care de asemenea este combătută în *Mărturisire,* dar care nu a fost osîndită cu totul decît în soborul al şaselea a toată lumea, la sfîrşitul veacului al şaptelea. Aşadar, *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie nu poate să dateze decît din veacul al şaptelea. Printre învăţaţi, unii o pun în seama lui Eusebiu al Vercellei, alţii a lui Atanasie Sinaitul, alţii a vreunui teolog anonim Francez din vremea lui Pepin[1]

[1] Pepin cel Scurt (751-768), tatăl lui Carol zis „cel Mare" (768-814), împărat al Frankilor. (*n. ed.*)

sau a lui Carol cel Mare. Părintele Quesnel, în a paisprezecea dizertaţie a sa asupra scrierilor Sfîntului Leon, îl pune în seama lui Virgil al Tarsului. Anthelmi a combătut această părere şi a pus sus-zisa *Mărturisire* în seama lui Vincent din Lerini. Dar această părere a fost lepădată de toţi cărturarii sau aproape de toţi. Printre multele dovezi ce s-au dat pentru a arăta că *Mărturisirea* atribuită Sfîntului Atanasie nu este a acestui sfînt teolog, scriitorii apuseni nu ne-au dat-o însă pe aceea una, care este cu toate acestea hotărîtoare, anume că dogma lui *Filioque* care este învăţată într-însa e potrivnică dogmei mărturisite de Sfîntul Atanasie în adevăratele sale scrieri, mai cu seamă în epistola sa către Serapion asupra Sfîntului Duh.

Este foarte învederat, din mulţii scriitori cărora li se atribuie *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie, că învăţaţii nu se înţeleg asupra vremii în care s-a alcătuit această profesiune de credinţă. Vossius zice hotărît că cel dintîi scriitor care a pus această *Mărturisire* în seama Sfîntului Atanasie este Abbon, igumen al mănăstirii lui Fleury, în veacul al zecelea. Dar Tillemont observă că această *Mărturisire* a fost pomenită în acelaşi chip în veacul al nouălea, de Hincmar de Reims, şi de Ratramn şi Enea în lucrările pe care le-au alcătuit pentru apărarea adaosului *Filioque* în *Simbolul de la Niceea*. Aşadar numai de la această discuţie s-a atribuit *Mărturisirea* Sfîntului Atanasie. Ea era anterioară acestei vremi, şi Tillemont zice că „*se crede* că al patrulea şi al şaselea sinod de la Toledo, în 633 şi în 638, au împrumutat dintr-însa *mai multe cuvinte*". Cea mai veche obîrşie ce s-ar putea atribui *Mărturisirii* zise a Sfîntului Atanasie ar fi aşadar în veacul al şaptelea. Tillemont crede că poate s-o dateze din veacul al şaselea, dar în acelaşi timp mărturiseşte că nu se găseşte într-însa vreo expresie decît în sinoadele

din Spania din veacul al şaptelea. Este de însemnat că prima sa apariţie în istorie concordă cu vremea în care se agita chestiunea lui *Filioque* şi că această apariţie a avut loc în Spania, la aceleaşi sinoade de la Toledo în care fu învăţată pentru prima oară dogma lui *Filioque*. Un alt fapt de asemenea încredinţat şi care are cea mai mare însemnătate este că învăţaţii admit îndeobşte că ea a fost scrisă în latineşte şi că nu poate emana de la un Grec care ar fi cunoscut această limbă, căci nu se găseşte într-însa nici un *elinism*. Ceva mai mult, în greceşte se află mai multe texte osebite ale acestei *Mărturisiri*, ceea ce dovedeşte că ea n-a fost alcătuită în această limbă, ci a fost tălmăcită din latineşte de mai mulţi autori osebiţi, şi că Răsăritul a primit-o de la Apus, afară de cuvintele *Filioque*.

Aşadar *Mărturisirea* zisă a Sfîntului Atanasie nu este a acestui sfînt teolog; ea nu este *anterioară* dogmei lui *Filioque*, ci este numai, ca şi însuşi *Filioque*, anterioară veacului al nouălea, în care adăugirea a trecut din Spania în Franţa; ea este *contemporană* cu dogma lui *Filioque* şi e de crezut că a luat naştere în aceeaşi ţară şi în aceleaşi împrejurări. Nimeni nu a pus-o în seama Sfîntului Atanasie înainte de veacul al nouălea.

Teologia romană se sprijină întru aceasta pe Sfîntul Ioan Hrisostomul, care ar fi zis, în cuvîntul său la Întruparea (citiţi: la Naşterea) Domnului nostru: „Iisus Hristos a venit între noi; El ne-a dat Duhul *Care purcede dintr-Însul* şi a luat trupul nostru." Acest text – afară de zicerea „Care purcede dintr-Însul", care nu se află în nici o parte a lucrărilor Sfîntului Ioan Hrisostomul – acest text, zicem, este imitat după pasajul în care sfîntul patriarh al Constantinopolei zice cu totul simplu: „El a luat trupul nostru şi ne-a dat Duhul Său."

Trebuie să aibă cineva „bunăvoință" pentru a vedea într-o asemenea frază purcederea *ex Filio*.

Iată acum un cuvînt pus în seama Sfîntului Epifanie, care ar fi luat din lucrarea intitulată *Encoratus*: „Trebuie să credem că Sfîntul Duh *purcede din Hristos* sau dintr-Amîndoi (din Tatăl şi din Fiul), pentru că Iisus Hristos zice: «Care purcede din Tatăl... şi Acela va lua dintr-al Meu»." Noi am deschis *Encoratus* al Sfîntului Epifanie, şi în el am aflat ceea ce urmează: „Nu sînt doi Fii, căci Fiul este unic. Aşa, Sfîntul Duh este Duhul Sfînt şi Duhul lui Dumnezeu, Care este pururea cu Tatăl şi cu Fiul, nu străin Dumnezeirii, ci fiinţînd prin Dumnezeu, şi *purcezînd din Tatăl* şi *primind de la Fiul*" (§ VI). „Duhul *purcede din Tatăl* şi *primeşte de la Fiul*" (§ VII). „Şi Sfîntul Duh este de asemenea unic, neuzurpînd nici numele de «Fiu», nici pe acela de «Tată», ci numit «Duh Sfînt» şi nestrăin Tatălui; căci Însuşi Fiul L-a numit «Duhul Tatălui» şi a zis: «Care purcede din Tatăl... şi Acela va primi dintr-al Meu», ca să nu fie crezut străin Tatălui şi Fiului şi să se ştie că *are* aceeaşi fiinţă şi aceeaşi dumnezeire" (§ VIII). Dintr-acest din urmă loc, este scos cuvîntul *trunchiat* şi *măsluit* de teologia romană. Într-însul, Sfîntul Epifanie nu pune purcederea decît în seama Tatălui, iar teologia romană îl face să înveţe purcederea *ex Filio*. Aceasta este potrivnică tocmai a ceea ce învaţă sfîntul episcop al Ciprului.

Pitzipios a îndrăznit întru aceasta să apeleze la liturghia răsăriteană în favoarea ereziei romane a lui *Filioque*. Unul din textele sale măsluite este scos din *Viaţa Sfîntului Dionisie Areopagitul* scrisă de Metafrast, lucrare care nu ţine de cărţile liturgice ale Bisericii Răsăritene. Ce zic acele texte? Că Sfîntul Duh este *chip al Fiului*, că Iisus Hristos L-*a trimis* pe Sfîntul Duh peste neamurile necredincioase pentru a le creştina, că Sfîntul Duh este fluviul Dumnezeirii *venind*

din Tatăl prin Fiul în lume, că Duhul este Duhul Fiului şi al Tatălui, că Fiul a trimis pe Duhul Său în lume. Pitzipios tălmăceşte prin „a purcede" şi „purcedere" cuvintele care însemnează *trimiterea* Sfîntului Duh în lume; cît despre cuvîntul evanghelic „Care purcede" (*ecporevetai*), nu-l găseşte cineva o singură dată întrebuinţat pentru a numi lucrarea Fiului trimiţînd pe Sfîntul Duh. Această observare este cu atît mai însemnată cu cît liturghia răsăriteană a fost scrisă în aceeaşi limbă ca şi *Evanghelia*. Dacă autorii acestei liturghii ar fi voit să arate purcederea *ex Filio*, cum ne-am putea dumiri că ei n-au întrebuinţat cuvîntul care, în *Evanghelie*, însemnează „a purcede"? Dar ei nu-l întrebuinţează nici o singură dată pentru a numi lucrarea Fiului legată de Sfîntul Duh. Aceasta nu-l împiedică pe autor de a vedea pretutindeni *purcederea*. Duhul Sfînt are aceeaşi fiinţă cu Tatăl şi cu Fiul; El a primit de la Fiul, Care este *Însuşi Adevărul, acest adevăr* pentru a învăţa lumea în cunoaşterea Sa; prin *adevărul* pe care l-a adus în lume, Sfîntul Duh este chip al Fiului, Care este Adevărul. Iată toată dogma care se vede în rugăciunile de obşte ale Bisericii Răsăritene. Cît despre purcederea *ex Filio*, nu se află un singur cuvînt care să trimită la dînsa.

Să încheiem acest catalog al falsurilor printr-unul ultim, care a fost făcut de un teolog Roman încă în viaţă, într-o lucrare a unui episcop Rus încă în viaţă. Într-o lucrare numită *Încercare de împăcare între Biserica Latină şi Biserica Greacă neunită*, abatele Tilloy – doctor în teologie şi în dreptul canonic şi scriitor foarte cunoscut în Franţa, din partida ultramontană[1] – a încercat să dovedească erezia romană a lui *Filioque* cu ajutorul textelor falsificate. Întru aceasta, el apelează întru sfîrşit la un *Simbol al credinţei* pe care îl pune în seama Bisericii Ruse. Să citãm cuvintele sale: „Monseni-

[1] Secta ultramontaniştilor era partizana puterii absolute a papei. (*n. ed.*)

orul Macarie este cel care, fără îndoială fără să voiască, îmi dă această mărturie. În a sa *Teologie Ortodoxă*, el citează un *Simbol al credinţei* prea-bine cunoscut, imprimat de mai multe ori; şi, pentru mai multă siguranţă, teologul Rus indică ediţia pe care el o preferă, anume aceea pe care Kimmel a inserat-o în *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis*, închinată comitelui Protassof şi publicată la Iena în 1843. Deschid cartea la locul indicat de Monseniorul Macarie, şi citesc..." Urmează două pasaje luate din primul *Simbol al credinţei* pus în seama lui Ghenadie, patriarh al Constantinopolei, în care se învaţă într-adevăr purcederea din Tatăl şi *din Fiul*.

Mai înainte de a ne ocupa de valoarea şi de autenticitatea acestui *Simbol al credinţei*, trebuie să cercetăm mai întîi dacă Preasfinţitul Macarie l-a dat, în a sa *Teologie Ortodoxă*, ca primit de Biserica Rusă; dacă a indicat pasajele citate de abatele Tilloy şi dacă el a recomandat ediţia lui Kimmel. Doctorul nostru o mărturiseşte, iar noi mărturisim că trebuie să-şi fi pierdut cineva toată ruşinea pentru a îndrăzni să spună una ca asta. Doctorul nostru n-a spus, fiindcă nu-i convenea, locul în care Preasfinţitul Macarie ar fi vorbit despre acest *Simbol al credinţei*. Noi vom da indicaţii precise, şi se vor putea cerceta. Apoi, învăţatul şi cinstitul episcop-teolog n-a vorbit de dînsul în *Teologia Ortodoxă*, ci în *Introducerea* la *Teologia Ortodoxă*, care alcătuieşte o lucrare osebită. În a doua parte a acesteia – numită *Despre izvoarele teologiei Ortodoxe*, secţiunea III, capitolul al IV-lea – doctul teolog vorbeşte despre *expunerile credinţei*. Aceste expuneri sînt de două feluri: întîi, acelea ale vechii Biserici a toată lumea şi fără de greşeală; al doilea, acelea ale Bisericilor locale şi care *nu au merit decît fiind conforme cu cele dintîi*. Printre expunerile de al doilea fel, le deosebeşte pe acelea care sînt de

obşte întregii Biserici Răsăritene şi pe cele care sînt proprii Bisericii Ruse. El arată ca fiind de obşte întregii Biserici Răsăritene două expuneri de credinţă, care nu au nici o legătură cu aceea citată de D. Tilloy, apoi pe acelea cuprinse în *jurămîntul episcopilor*, în *chestiunile dogmatice* pentru Iudeii şi Saracinii care intră în Biserică, în *Simbolul de credinţă* pe care îl citează membrii celorlalte Biserici cînd intră în Biserica Ortodoxă, în *formula de excomunicare*. Nici una din aceste expuneri de credinţă nu are legătură cu aceea pe care a citat-o D. Tilloy. Cele pe care Preasfinţitul Macarie le arată ca aparţinînd în particular Bisericii Rusiei sînt: întîi, *Catehismul cel Mare*, alcătuit de Preasfinţitul Filaret, mitropolitul Moscovei, şi publicat de Sfîntul Sinod; al doilea, lucrări de controversă publicate de aceeaşi autoritate, cum sînt *Convorbirile* alcătuite de Preasfinţitul Filaret al Moscovei, *Piatra credinţei* etc. Pe urmă, Preasfinţitul Macarie observă *în notă* că nu poate da cineva drept *carte simbolică* a unei Biserici decît o *expunere de credinţă* publicată de toţi aceia care se află în capul acestei Biserici, iar *nu de un episcop în particular, oricare ar putea fi recunoaşterea sa*. „Pentru aceasta, adaugă el, teologii străini *au mare greşeală* cînd pun printre cărţile simbolice ale Bisericii de Răsărit etc." Învăţatul teolog, după ce a citat cîteva exemple de mărturisiri de credinţă curat particulare, zice aşa: „Aceasta este greşeala pe care a făcut-o de curînd Kimmel, în lucrarea sa intitulată *Libri symbolici Ecclesiae Orientalis*, Iena 1843" (*Introducere în Teologia Ortodoxă*, p. 609, Paris, 1857). Astfel, Preasfinţitul Macarie îl osîndeşte pe Kimmel pentru că a dat ca mărturisiri de credinţă ale Bisericii Răsăritene lucrări care nu merită acest nume. Nu pomeneşte nicicum printre mărturisirile de credinţă ale Bisericii Răsăritene în general, sau ale Bisericii Ruse în particular *prima*

mărturisire de credință, atribuită lui Ghenadie şi inserată în colecţia lui Kimmel; are grijă de a stabili că mărturisirile de credinţă *ale particularilor* nu pot aparţine *Bisericilor*. Iar D. Tilloy pretinde că el a recunoscut ca mărturisire de credinţă a Bisericii Ruse *prima* mărturisire a lui Ghenadie, din care a citat extrase; şi că a recomandat ediţia lui Kimmel!

Cum să caracterizăm o asemenea procedare? Şi apoi, după ce a pus în seama savantului teolog Rus contrariul a ceea ce acesta a învăţat, D. Tilloy îndrăzneşte să vorbească aşa: „După o atare mărturie din partea Monseniorului Macarie, cineva are dreptul de a se mira că savantul prelat a consacrat mai bine de o sută de pagini ale *Teologiei* sale pentru a mărturisi o dogmă diametral opusă dogmei din mărturisirea de credinţă pe care o *aprobă* şi a cărei *ortodoxie* o *recunoaşte*!" Cîtă neruşinare în acest trist şi păcătos limbaj! Dar D. Tilloy se covîrşeşte încă în ceea ce urmează: „O atare nepotrivire la un prelat privit cu dreptate ca unul din cei mai învăţaţi teologi ai Bisericii Ruse ar fi de neînţeles, dacă nu am şti că *prejudecăţile de sectă, chiar într-un teolog, au foarte adesea mai multă stăpînire asupra minţii decît logica.*" Iată cuvenitul corolar al uneia dintre cele mai groase minciuni ce ne-a fost dat a o găsi în lucrările ultramontane, altminteri atît de fecunde în falsificări şi în imputări calomnioase.

Cît despre *mărturisirea de credinţă* citată de D. Tilloy, cineva îşi poate pune această întrebare: Cine îi este autorul? Kimmel a publicat două, pe care le atribuie lui Ghenadie, patriarhul Constantinopolei. Cea dintîi este în formă de dialog între patriarh şi sultanul Mohamed. Dintr-aceasta a extras D. Tilloy textele sale favorabile purcederii *ex Filio*. Într-a doua, discursul este continuu, şi dogma este hotărît potrivnică purcederii *ex Filio*. Kimmel n-a dovedit autenticitatea nici uneia din ele. La pagina 8 a *Prolegomenelor*

sale, el zice, fără a aduce dovezi, că „patriarhul pare a fi scris cea dintîi mărturisire de credinţă" [despre care a vorbit cu sultanul]; şi că „sultanul, cerîndu-i-o pe urmă *în scris*, el *o retractă, o prescurtă* şi *se pare* că a publicat-o într-această din urmă formă". Ce însemnează aceste cuvinte ale profesorului protestant? Ce garanţie de autenticitate ne dă el?

Un fapt sigur şi care nu poate fi contestat este că Gheorghiu-Scholariu, care fu apoi patriarhul Ghenadie, după ce a slăbit puţin în sinodul de la Florenţa, mărturisi atît de pe faţă în favoarea dogmei răsăritene după reîntoarcerea sa la Constantinopol, încît însuşi Marcu al Efesului îi încredinţă grija Ortodoxiei după moartea sa; este sigur că Gheorghiu-Scholariu, nefiind încă patriarh, se arătă vrednic urmaş al lui Marcu al Efesului, căruia îi rosti cuvîntul la îngropare şi îi compuse epitaful. Poate crede cineva că acest viguros apărător al dogmei răsăritene, acest vrăjmaş al latinismului, să fi alcătuit o mărturisire de credinţă în care să fi mers pînă la purcederea *ex Filio*? Cea dintîi mărturisire de credinţă atribuită lui Ghenadie nu poate fi aşadar a lui. Dar, chiar dacă ar fi fost a lui, ea n-ar avea însemnătate ca mărturisire de credinţă a unei Biserici. Abatele Tilloy a luat aşadar un apocrif ca pe o scriere serioasă şi a lipsit de la împlinirea celor dintîi datorii de onoare literară, pretinzînd că Preasfinţitul Macarie a dat acest apocrif, ce purcede de la un particular, ca pe o mărturisire de credinţă recunoscută de Biserica Rusiei.

Din lucrarea ce am făcut, noi sîntem în drept să tragem aceste două încheieri:

1. Predania catolică [sobornicească] învaţă o dogmă cu totul potrivnică dogmei Bisericii Romane asupra purcederii Sfîntului Duh.

2. Teologii Romani n-au putut întru aceasta să se sprijine pe predanie decît stricînd înţelesul scrierilor sau falsificîndu-le.